

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК

Науково-методичного центру навчальних закладів
сфери цивільного захисту

№ 29-2018

Харків

Рекомендовано до друку Науково-методичним центром навчальних закладів сфери цивільного захисту
Протокол від 10.12.2018 р. № 38

Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту № 29. — Х.: НУЦЗУ, 2018. — 75 с.

Включає інформаційно-аналітичні та навчально-методичні матеріали з питань навчальної та методичної роботи у процесі підготовки фахівців у закладах освіти ДСНС.

Для наукових, педагогічних, науково-педагогічних і практичних працівників ДСНС.

Редакційна колегія: Садковий В.П., д-р наук з держ. управління, професор
Назаров О.О., канд. психол. наук, професор
Уваров Ю.В., канд. техн. наук, доцент
Стельмах О.А., канд. техн. наук, доцент
Тімченко О.В., д-р психол. наук, професор
Рябініна О.В., д-р філос. наук, професор
Асоцький В.В., канд. психол. наук,
Відповідальний за випуск Кравців С.Я.
(057) 704-14-32

Редактор Хорошилова К.В.

Підписано до друку 31.01.19. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Ум.друк. арк. 6,0
Тираж 50 прим. Вид. № 03/19.

Сектор редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94

ЗМІСТ

Васильєва Р.Ю., Орчинська Л.В., Семенець Л.М.

Формування у майбутніх учителів навичок пожежної безпеки під час вивчення курсу «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності» 5

Вовчук С.Г., Яковець Н.М.

Функціональне навчання на андрагогічних засадах 8

Гафіатуліна І.В.

Використання програмного комплексу Netop School під час проведення занять із функціонального навчання з питань цивільного захисту 12

Головня О.В.

Шляхи розвитку професійної компетенції педагога 14

Ковалевська Т.М., Данілін О.М., Савченко О.В., Отрош Ю.А.

Шляхи підвищення рівня правової освіченості майбутніх фахівців служби цивільного захисту 18

Купчак М.Я.

Реферування у процесі правової підготовки фахівців цивільного захисту 20

Логвиненко В.М.

Розвиток критичного мислення у процесі професійної підготовки фахівців цивільного захисту 23

Могілевець Ю.Є., Шуміленко Л.Є.

Організація методичного супроводу підготовки та проведення спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту 27

Мосов С.П., Чубіна Т.Д.

Складові наукового забезпечення освітнього процесу у закладі вищої освіти ДСНС 33

Олешко Ф.П., Єфімова О.В.

Розвиток умінь та навичок активного слухання у навчальному діалозі 39

Розуля А.О., Ільчишин О.Ф.

Кейс-метод як засіб активізації освітнього процесу у сфері підготовки фахівців з питань цивільного захисту 42

Рябчук Т.Г., Егрецька М.С.

Сучасні технології навчання і підготовки фахівців у навчальних пінктах для управлінь ДСНС України 44

Савченко О.В., Данілін О.М., Ковалевська Т.М., Отрош Ю.А.

Значення практичної підготовки у формуванні високого рівня професіоналізму майбутніх фахівців служби цивільного захисту 50

Сагайдак Л.Д.

Моніторинг навчання студентів з питань безпеки життєдіяльності
Тернопільської області 53

Саміло А.В., Купчак М.Я.

Професійна підготовка персоналу Державної служби України з
надзвичайних ситуацій у сфері антитерористичної діяльності..... 55

Сергієнко В.В.

Концепція удосконалення системи кадрового забезпечення
пожежного-рятувальної служби України в контексті адаптації
зарубіжного досвіду 58

Ткаченко Ю.М.

Використання техніки майндмепінгу в освітньому процесі..... 61

Чвалун С.В.

Вдосконалення підготовки та впровадження в життя нових форм
навчання молоді Сумщини в галузі цивільного захисту та безпеки
життєдіяльності 67

Шмига С.А., Богданович Л.М.

Використання інтелектуальних карт у плануванні та організації
освітнього процесу 73

Васильєва Р.Ю., кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізики та охорони праці Житомирського державного університету імені Івана Франка

Орчинська Л.В., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Житомирської області

Семенець Л.М., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізики та охорони праці Житомирського державного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НАВИЧОК ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ»

Відповідно до кваліфікаційних вимог світових стандартів важливим завданням установ освіти на сучасному етапі є підвищення якості навчання в області комплексної безпеки. Реалізація вказаного завдання вимагає оновлення всієї системи організації освітнього процесу з питань безпеки та передбачає фундаментальну підготовку вчителів щодо навчання основам безпеки життя та діяльності. Однією зі змістовних складових такого навчання є навчання основам пожежної безпеки.

За статистичними даними тільки за вісім місяців 2018 року в Україні зареєстровано 54071 пожежу. Загинуло внаслідок пожеж 1163 людини, у тому числі 32 дитини; 989 людей отримали травми, з них 81 дитина.

Матеріальні втрати від пожеж склали 5 млрд 260 млн 410 тис. грн. (з них прямі збитки становлять 1 млрд 341 млн 518 тис. грн., а побічні – 3 млрд 918 млн 892 тис. грн.). Щоденні збитки від пожеж становили суму близько 21,6 млн грн.

Тож актуальність набуття студентами-майбутніми педагогами системи знань з пожежної безпеки є безсумнівною. Особливо враховуючи, що найбільша кількість пожеж та загиблих на них людей (у тому числі й дітей) спостерігається у житловому секторі (94,4% від загальної кількості загиблих унаслідок пожеж за вказаний період, 83,1% з яких загинуло безпосередньо в житлових будинках).

Слід зазначити, що понад 80% пожеж виникає внаслідок впливу соціального фактора, зокрема: необережне поводження з вогнем, неналежна експлуатація електроприладів, порушення правил пічного опалення та пустоці дітей з вогнем.

Тому саме навчання заходам пожежної безпеки є основним чинником у попередженні пожеж, а формування культури пожежобезпечної поведінки – основою правильного усвідомлення небезпеки пожеж і недопущення пожежонебезпечних ситуацій у майбутньому [2]. Сьогодні у закладах вищої освіти кількість годин на вивчення дисциплін безпекового циклу пос-

тійно скорочується. Одним зі шляхів такого скорочення є об'єднання кількох навчальних дисциплін в одну. Зокрема у багатьох закладах вищої освіти відбулося об'єднання дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці», що призвело до зменшення кількості годин на відповідну підготовку студентів.

Питання формування безпечної поведінки студентів у вітчизняних вищих навчальних закладах освіти, загалом, та в умовах пожежної небезпеки, зокрема, висвітлено у працях Е.А. Арустамова, В.В. Березуцького, Е.П. Желібо, В.М. Заплатинського, О.І. Запорожця, В.В. Зацарного, Г.Д. Кондрацької, В.М. Лапіна, В.О. Михайлюка, Л.А. Сидорчук.

Враховуючи вищезазначене, мета нашого дослідження полягає у висвітленні системи навчання студентів педагогічних спеціальностей основам пожежної безпеки на прикладі Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Формування у студентів безпечної поведінки в умовах пожежної небезпеки здійснюється систематично під час вивчення курсу «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності».

Навчальна дисципліна «Основи охорони праці та безпека життєдіяльності» поділена на два відповідних модуля, в межах яких здійснюється навчання основам пожежної безпеки. Під час вивчення модуля «Безпека життєдіяльності» студенти отримують ґрунтовні теоретичні знання з наступних питань: основні поняття і терміни пожежної безпеки, небезпечні фактори пожежі та необхідні умови для горіння, методи та заходи пожежогасіння, технічні засоби оповіщення про пожежу, класи гасіння пожеж, знаки і кольори пожежної безпеки, первинні засоби пожежогасіння, вогнегасники, їх види та застосування [3], протипожежна водопровідна система.

Опрацьовуючи зазначений матеріал, студенти заповнюють схеми, класифікують знаки пожежної безпеки, визначають місця їх розташування в навчальному приміщенні.

Практичний блок передбачає безпосереднє застосування вогнегасників для гасіння осередку загоряння на подвір'ї закладу освіти. Таке заняття проводиться спільно з інженером з пожежної безпеки вищого навчального закладу. Також студентам пропонується скласти модель поведінки в небезпечній ситуації.

Наприклад. Опишіть модель поведінки вчителя у разі виникнення пожежі в навчальному приміщенні.

Другий модуль «Основи охорони праці» знайомить студентів із правовими аспектами пожежної безпеки, нормативними актами щодо забезпечення пожежної безпеки в закладах освіти, змістом інструктажів з пожежної безпеки, особливостями організації пожежної безпеки в кабінетах інформатики, фізики, хімії, трудового навчання, порядком розробки та впровадження плану евакуації та змістом інструкції до нього, із послідовністю розрахунку часу евакуації.

Практична частина містить завдання, спрямовані на застосування набутих теоретичних знань до розв'язання конкретних завдань пожежної безпеки. Наприклад, студентам фізико-математичного факультету пропонується розробити інструктаж з пожежної безпеки в кабінеті фізики та інформатики. Також їм пропонується розрахувати необхідну кількість вогнегасників для школи, де майбутні вчителі проходили педагогічну практику.

На практичних заняттях студенти природничого і фізико-математичного факультетів обраховують аналітично необхідний та розрахунковий час евакуації.

Наприклад. 1) У приміщенні, розміри якого $100\text{м}\times 60\text{м}\times 4\text{м}$, загорілися книги на дерев'яних полицях. Ймовірна площа поверхні горіння $F=40\text{ м}^2$. До початку пожежі температура в приміщенні складала 23°C . Розрахувати аналітично необхідний час евакуації людей за умов досягнення критичної температури та наступних показників $\psi=0,0167\text{ кг}/(\text{м}^2\text{с})$, $Q=13400\text{ кДж}/\text{кг}$, висота робочої зони $1,8\text{ м}$, $\varphi=0,75$, $\eta=0,95$, $c_p=1,32\text{ кДж}/(\text{кг}\cdot\text{K})$.

2) Користуючись планом евакуації, знайти розрахунковий час евакуації 21 студента університету з аудиторії №10. Врахувати, що ширина дверей на сході 1 м , ширина дверей аудиторії чи коридору – $0,8\text{ м}$, евакуація відбувається в теплий період року, а масштаб $1\text{ см}:2,5\text{ м}$ [1].

Слід зазначити, що навчання безпечним діям в умовах пожежної небезпеки відбувається і в позанавчальний час, зокрема під час проведення протипожежних тренувань. При цьому студенти опрацьовують навички евакуації, гасіння пожежі тощо.

У результаті навчання за викладеною вище системою студент повинен:

➤ *знати:* умови виникнення та припинення горіння речовин і матеріалів; вогнегасні речовини; параметри, що характеризують вогнестійкість будівель і споруд; способи підвищення вогнестійкості будівельних матеріалів і конструкцій; основні вимоги пожежної безпеки при проектуванні, будівництві та експлуатації закладів освіти; обов'язки керівників шкіл і вчителів щодо забезпечення пожежної безпеки; обов'язки осіб, відповідальних за пожежну безпеку в позашкільних закладах освіти; основні вимоги пожежної безпеки до шляхів евакуації людей у разі виникнення пожежі; призначення й умови застосування систем оповіщення й керування евакуацією людей у разі виникнення пожежі, автоматичних установок пожежної сигналізації й пожежогасіння;

➤ *уміти:* оцінювати пожежонебезпеку навчальних кабінетів; складати проект наказу з організації протипожежного режиму у школі; користуватися порошковими, вуглекислотними вогнегасниками; оцінювати стан пожежних гідрантів зовнішнього й пожежних кранів внутрішнього протипожежного водопостачання;

➤ *володіти методикою:* написання інструкцій про заходи протипожежної безпеки; проведення інструктажів з пожежної безпеки; розробки

схематичних планів евакуації людей у разі виникнення пожеж; самопорятунку при пожежі й порятунку інших людей і майна; розрахунків необхідної кількості вогнегасників для закладів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Р. Ю. Основи охорони праці: теорія і практика: навчальний посібник / Васильєва Р. Ю., Степанчиков Д. А., Семенець Л. М. – Житомир: Вид-во О.О.Євенок, 2018. – 180 с.
2. Косевцов В. Національна безпека України: проблеми та шляхи реалізації пріоритетних національних інтересів : монографія / В. Косевцов, І. Бінько – К. : НІСД, 1996. – 53 с.
3. Кулалаєва Н. В. Ручні та пересувні засоби пожежогасіння: основні типи, будова та безпечне використання : [навч. посібник] / Н. В. Кулалаєва, В. О. Михайлюк та ін. – Київ, 2011. – 189 с.

Вовчук С.Г., начальник Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Рівненської області полковник служби ЦЗ;

Яковець Н.М., завідувач обласного методичного кабінету Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Рівненської області

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ НАВЧАННЯ НА АНДРАГОГІЧНИХ ЗАСАДАХ

Сучасне суспільство вимагає радикальних змін у проведенні навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та проведенням заходів цивільного захисту.

Організуючи навчально-виховний процес із функціонального навчання в Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності області (далі Центр), потрібно враховувати потреби слухачів, щоб допомогти отримати необхідні додаткові компетентності для успішної діяльності з питань організації та проведення заходів цивільного захисту. Не викликає сумнівів теза щодо посилення ролі самого слухача у процесах здійснення власного фахового зростання. Адже традиційні способи організації післядипломної освіти, що не вимагають ініціативи, мотивації, активізації рефлексії, творчості фахівця, не сприяють вирішенню завдань та не забезпечують належного рівня освіченості, культури та професіоналізму [4].

При цьому сам слухач має стати ініціатором підвищення своєї кваліфікації з питань цивільного захисту, а навчально-методичні центри ЦЗ та БЖД областей мають створювати необхідні для цього умови, можливості та стимули. Тому План комплектування Центру з навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням захо-

дів з питань цивільного захисту, на поточний рік готується на підставі надісланих заявок на функціональне навчання від місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій.

Теоретичний аналіз проблеми ефективних організаційно-педагогічних умов післядипломної освіти дозволяє виділити окремий напрям в освітній сфері, що займається питаннями навчання дорослих, – андрагогіку як «вікову та педагогічну галузь психолого-педагогічних досліджень теоретичних і практичних проблем освіти і виховання дорослих людей».

Андрагогічні підходи в організації освітнього процесу вимагають від педагогічних працівників навчально-методичних установ необхідності враховувати не лише вік своїх слухачів як такий, а й їхній досвід, рівень професійної компетентності, актуальні потреби та мотиви тощо. Також існує потреба у формуванні андрагогічної компетентності педагогічних працівників післядипломної освіти і, насамперед, у формуванні налаштованості на такі ціннісні пріоритети в організації освітнього простору, як співтворчість, взаємодія, співпошук зі слухачами [3].

Потрапивши на курси удосконалення керівних кадрів, особливо в перші дні, слухачі демонструють невпевненість, тривогу, неготовність до діалогічних форм взаємодії. Складається враження, що у більшості учасників відсутня будь-яка особиста зацікавленість у власному навчанні з питань ЦЗ. Такий стан справ і став приводом до пошуку ефективних організаційно-педагогічних умов здійснення освітнього процесу з функціонального навчання слухачів, насамперед, в царині андрагогіки.

Щоб дослідити психологічну налаштованість у ході курсів удосконалення керівних кадрів та фахівців, слухачам пропонується анкета, що містить ряд запитань щодо власних очікувань від курсів, переваг щодо способів і методів навчання.

За результатами анкетувань лише невисокий відсоток слухачів самостійно визначилися із терміном курсів, готувалися до них і з готовністю включилися у навчання. У перші дні перебування на курсах більшість слухачів демонструють емоційну напругу, тривогу, невпевненість, замкнутість. Тому потребують певних психолого-педагогічних та організаційних підходів, спрямованих на посилення їх адаптивних механізмів.

Таким чином, результати анкетування підтверджують домінування серед слухачів осіб, більшість з яких психологічно не налаштована на навчання на курсах підвищення кваліфікації; серед очікувань переважає бажання підвищити професійну компетентність, яка пов'язується, перш за все, із вивченням досвіду фахівців сфери ДСНС. Більшість слухачів не мають внутрішніх стимулів до навчання і не пов'язують цей процес із можливістю особистісного зростання, самовираження та самореалізацією.

Необхідно враховувати сформованість особистості у дорослих, наявність у них життєвого досвіду, культурні, освітні, професійні запити, переважання самоосвіти і самовиховання.

Означено нові аспекти навчання дорослих, зокрема навчання людини має продовжуватися протягом усього її життя; навчання – це закономірний особистісний процес; навчання має бути тісно пов'язане із досвідом і діяльністю людини, яка навчається; навчання відбувається не лише на свідомому, а й на підсвідомому рівні, тобто інтуїтивно.

Ці тези звучать досить актуально і сьогодні. Вони більшою чи меншою мірою співпадають із поглядами сучасних науковців на психолого-педагогічні проблеми навчання дорослих і можуть бути лише доповнені та уточнені окремими позиціями, наприклад, такими як:

- дорослому учневі має належати провідна роль у процесі навчання; дорослий учень навчається заради вирішення певної проблеми і досягнення конкретної мети;
- дорослий розраховує на негайне застосування знань, що були одержані під час навчання;
- навчання дорослого – це спільна діяльність тих, хто навчається, і тих, хто навчає.

Такий учень завжди прагне до самостійності та самореалізації, він має багатий життєвий і професійний досвід, який має бути використаний у навчанні.

Організація освітнього процесу має здійснюватися на умовах індивідуалізації та диференціації з орієнтацією на мотивацію слухача як умову його професійного розвитку. Існує нагальна потреба у створенні організаційно-педагогічних засад постійного та систематичного поповнення знань.

Функціональне навчання покликане актуалізувати функціональну компетенцію особи за штатною посадою з урахуванням покладених на неї обов'язків з організації та здійснення заходів цивільного захисту [5].

Намагаючись налаштувати слухачів на усвідомлене навчання, активізувати у них потребу у саморозвитку, підсилити особистісну мотивацію до підвищення компетентності у сфері ЦЗ, в навчально-методичному центрі розроблено систему організаційно-педагогічних підходів, що ґрунтується на взаємодії учасників навчально-виховного процесу та застосуванні інтерактивних методів навчання.

Умови взаємодії передбачають активність обох сторін, хоча можлива різна міра її прояву. Взаємодія у навчальному процесі проявляється у співробітництві як формі спільної, спрямованої на досягнення загального результату діяльності та спілкуванні. Вона може реалізовуватися у різних видах та формах: під час лекцій, на практичних та семінарських заняттях, під час індивідуальних консультацій.

У сучасних умовах значно розширилися можливості зацікавленої, професійно орієнтованої взаємодії викладача та слухача, завдяки формам

організації навчальної діяльності – індивідуальній та самостійній роботі і використанню інтерактивних методів навчання, таких як ділові ігри, тренінги, круглі столи, дискусії тощо.

Особлива роль відводиться методичному супроводу функціонального навчання. Зокрема для якісної організації самостійної роботи слухачів створено базу методичної літератури, в основі якої – нормативно-правові документи, бібліотечний фонд, посібники, підручники, методичні розробки та рекомендації, мультимедійні матеріали, що виготовлені педагогічними працівниками Центру.

Слухачі мають змогу працювати у навчальному кабінеті інформаційних технологій, використовуючи вище зазначений матеріал у процесі відпрацювання індивідуальних завдань та під час підготовки до занять.

У будь-якому варіанті кожний учасник акту взаємодії має безліч можливостей більшою чи меншою мірою реалізувати свою суб'єктивну активність, продемонструвати позицію, виявити власне ставлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI.
2. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013.
3. Гадзецький Б. Запровадження елементів андрагогічного підходу у процесі навчання на курсах підвищення кваліфікації працівників вищої школи / Б. Гадзецький // Післядипломна педагогічна освіта. – 2008. – № 2.
4. Даниленко Л. Післядипломна педагогічна освіта в умовах інноваційних змін / Л. Даниленко // Післядипломна педагогічна освіта. – 2007. – № 2.
5. Осипенко С.І. Поради викладачу навчально-методичного центру цивільного захисту: методичний посібник / С.І. Осипенко. –К., 2018. – 136 с.

Гафіатуліна І.В., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Полтавської області

ВИКОРИСТАННЯ ПРОГРАМНОГО КОМПЛЕКСУ NETOP SCHOOL ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ ІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Бурхливий розвиток інформаційних технологій у ХХІ столітті зумовив впровадження їх в усі сфери діяльності суспільства. Разом з появою нових засобів навчання (комп'ютерів, мультимедіа тощо), прикладних навчальних програм, електронних освітніх ресурсів відбувалось поступове поширення інформаційних технологій і в галузі освіти. Нинішній рівень інформаційних технологій дозволяє створювати цікавий, пізнавальний, гармонійно складений та методично опрацьований дидактичний матеріал, а також легко оперувати ним, використовуючи вербальні й невербальні засоби. Крокуючи в ногу з часом, все більше викладачів застосовують ці технології у своїй роботі, якісно змінюючи зміст, методи і форми навчання. В той же час, сучасні вимоги до якості функціонального навчання з питань цивільного захисту вже не дозволяють під час проведення занять обмежуватись лише використанням мультимедійного проектора. Оскільки мультимедійні презентації хоча і значно підвищують якість теоретичних занять, але малоефективні у процесі проведення занять практичних. Одним зі шляхом вирішення цієї проблеми є застосування мережевих технологій управління навчанням за допомогою відповідного класу програмних продуктів – Classroom Management Software (CMS), що забезпечують викладачу моніторинг, управління, контроль та зворотний зв'язок з аудиторією.

Один із таких програмних продуктів – NetOp School – використовується в Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Полтавської області (далі – Центр) понад 4 роки для проведення практичних занять зі слухачами. NetOp School встановлено у кабінеті навчальному (інформаційних технологій) Центру на базі розгорнутої локальної мережі з використанням 16-портового мережевого комутатора. На цей час обладнано 11 автоматизованих робочих місць. Одне з них є робочим місцем викладача. Якщо чисельність навчальної групи перевищує кількість автоматизованих робочих місць, відпрацювання практичних завдань рештою слухачів здійснюється в іншій аудиторії з використанням інтерактивної дошки. У цьому випадку до проведення заняття залучається завідувач кабінету навчального (інформаційних технологій).

NetOp School – це потужний програмний продукт, який з'єднує комп'ютер викладача з комп'ютерами слухачів, утворюючи інтерактивну аудиторію в мережі, незалежно від місця перебування слухача. NetOp School складається з 2 (двох) модулів: модуля Teacher, який встановлюється-

ся на комп'ютер викладача, і модуля Student, який встановлюється на комп'ютер кожного слухача.

Досвід використання NetOp School свідчить, що переваги цього програмного продукту далеко не обмежуються можливістю відправки на комп'ютери слухачів електронних файлів із завданнями та збору результатів їх роботи для перевірки. NetOp School дозволяє застосовувати під час проведення практичних занять зі слухачами різноманітні методи, такі як мозкова атака, ситуаційний аналіз, аналіз конкретних ситуацій, кейс-стаді. Адаптивний функціонал програми дає можливість з однаковою легкістю організувати як групову, так і індивідуальну роботу слухачів на занятті.

Завдяки NetOp School викладач може навчати та допомагати одному, кільком або усім слухачам одночасно, не відриваючись від свого комп'ютера. Так само і кожен слухач може звернутися по допомогу до викладача натисканням однієї лише кнопки та отримати її через текстовий або аудіо/відео чат. Зазначений програмний продукт дає можливість викладачу здійснювати демонстрацію необхідного матеріалу на комп'ютерах слухачів в повноекранному режимі або у вікні, що дозволяє їм одночасно з переглядом виконувати завдання. Це вигідно відрізняє NetOp School від мультимедійного проектора, який не зможе забезпечити такого ж ефекту демонстрацій. Слід згадати про ще одну надзвичайно корисну можливість програми – трансляцію зображення екрана комп'ютера одного зі слухачів всім іншим. Така функція NetOp School значно спрощує проведення групового обговорення виконаних слухачами завдань. Викладач керує обговоренням і може давати слово (передавати доступ до мікрофона) кожному зі слухачів по черзі. Слухачі, з іншого боку, можуть звертатися із проханням про надання доступу до мікрофона, користуючись однією з функцій NetOp School.

Одним із важливих завдань викладача є спостереження за роботою слухачів у ході заняття. При традиційному способі проведення практичних занять обходи викладачем робочих місць слухачів відволікають їх від виконання завдань та призводять до втрати навчального часу. Натомість NetOp School дозволяє викладачу повністю контролювати роботу слухачів на занятті зі свого комп'ютера. В режимі спостереження (Thumbnail View) на екрані комп'ютера викладача в мініатюрі відображаються екрани комп'ютерів слухачів. У разі необхідності, викладач може легко переключитися на роботу з будь-яким слухачем, виділити за допомогою маркерів область екрана на його комп'ютері для привернення уваги. Усі ці дії можна записати на відео, що стає просто незамінною функцією для розбору типових помилок. Викладач також може відкрити або заборонити слухачам доступ в інтернет, заблокувати можливість відкриття ними програм, використання яких не передбачене темою заняття. Це не дає змоги слухачам відволікатися на сторонні справи і зосередитись на виконанні практичних завдань.

Ще однією безперечною перевагою NetOp School є вбудований модуль тестування з автоматичним підрахунком балів. Тестовий редактор NetOp School дозволяє створити тести з десятьма типами завдань: «Питання-відповідь», «Список, що випадає», «Множинний вибір» з вибором однієї правильної відповіді, «Множинний вибір» з вибором кількох правильних відповідей, «Закінчення тексту», «Підібрати малюнок», «Підібрати текст», «Розташувати у правильному порядку», «Есе», «Ярлик для малюнка». У будь-який момент заняття викладач може здійснити контроль знань як окремого слухача, так і всієї групи. Поки слухачі відповідають на питання, викладач може відстежувати виконання тесту кожним з них у режимі реального часу.

Отже, використання NetOp School під час проведення занять з функціонального навчання з питань цивільного захисту дозволяє підвищити їх динамічність та наочність, забезпечити диференційований підхід до слухачів та істотно знизити втрати навчального часу на організаційні заходи внаслідок автоматизації функцій моніторингу, управління та контролю.

Головня О.В., майстер виробничого навчання циклу практичної підготовки обласних та м. Черкаси курсів удосконалення керівних кадрів 2-ї категорії НМЦ ЦЗ та БЖД Черкаської області

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕДАГОГА

Ефективність педагогічної діяльності працівників мережі навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності залежить від їх професіоналізму, який забезпечується високорозвиненою професійною компетентністю. Особливість викладацької діяльності обумовлює важливість психологічної складової професійної компетентності. Зокрема актуальним є вивчення основних психологічних особливостей професійної компетентності педагогічних працівників. Професійна діяльність фахівців цивільного захисту є складною, багатогранною та поліфункціональною. Вона вимагає високого рівня професіоналізму, фахової майстерності, інтелектуальних якостей і здібностей, особливо в сучасних умовах ускладнення завдань, які ставляться перед працівниками Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Поняття «компетентність» (лат. *competens* – відповідний, здібний) означає володіння знаннями та досвідом у певній галузі. У період підвищення своєї компетентності педагог усе більше уваги починає приділяти процесу навчання, методам його вдосконалення. Разом зі зростанням професійної майстерності з'являється потреба в осмисленні й аналізі власної діяльності, більш глибокій педагогічній оцінці результатів навчання як керівників, так і відповідальних за цей напрям діяльності фахівців.

Компетентність проявляється у наступному:

- готовності педагога до інноваційної діяльності;
- здатності до подальшого власного самовдосконалення.

Під професійною компетентністю педагога розуміють його особистісні можливості, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її у практичній діяльності.

Педагогічна компетентність педагога – це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності, це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності та критичність мислення. На цій основі запропоновано розуміння професійно-педагогічної компетентності [1].

Основними структурними елементами педагогічної компетентності є:

- теоретичні педагогічні знання;
- практичні вміння;
- особистісні якості педагога.

Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами.

Зміст теоретичної готовності педагога виявляється в узагальненому умінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у педагога аналітичних, прогностичних, проєктивних, а також рефлексивних умінь.

Педагогічні уміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички).

Аналітичні уміння передбачають уміння аналізувати педагогічні явища; осмислювати роль кожного елемента у структурі цілого і у взаємодії з іншими.

Знаходити в педагогічній теорії положення, висновки, закономірності; правильно діагностувати педагогічне явище; знаходити способи оптимального вирішення педагогічних завдань.

Прогностичні уміння передбачають управління педагогічним процесом; чітку уяву свідомості викладача, педагогічне прогнозування результатів педагогічного процесу; оволодіння прогностичними методами, висування гіпотез тощо.

Проєктивні уміння забезпечують конкретизацію цілей навчання та виховання і поетапну їх реалізацію.

Рефлексивні вміння передбачають здійснення педагогом контроль-но-оцінювальної діяльності, спрямованої на себе, на осмислення і аналіз власних дій.

Зміст практичної готовності педагога відображається у зовнішніх (предметних) уміннях, тобто в діях, які можна спостерігати. До них належать організаторські й комунікативні уміння.

Організаторські уміння передбачають залучення тих, хто навчається, до різних видів діяльності й організацію діяльності колективу, яка перетворює його із об'єкта в суб'єкт виховання. Організаторські уміння педагога бувають мобілізаційними, інформаційними, розвивальними і орієнтаційними.

Мобілізаційні уміння педагога обумовлені привертанням уваги слухачів і розвитком у них стійких інтересів до навчання, праці та інших видів діяльності.

Основним напрямом удосконалення рівня професійної компетентності педагога є професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Самоосвіта педагога є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи [2].

Важливим елементом планування самоосвіти, на мій погляд, є застосування на практиці методичних посібників «Поради викладачу навчально-методичного центру цивільного захисту» та «Поради майстру виробничого навчання курсів цивільного захисту», виданих за авторства С.І. Осипенка.

Механізм самоосвіти – це самоформування (яким я себе зроблю, яким я себе уявляю). Самоосвіта – це усвідомлений рух від: «Я» РЕАЛЬНЕ – «Я» ІДЕАЛЬНЕ – «Я» СФОРМОВАНЕ. Таким чином, творчо працюючи, педагог сам створює свій особливий імідж. Імідж, який сприймається, – це той образ, який бачать інші. Частіше бажаний імідж формується згідно із соціально прийнятою моделлю педагога-майстра [3].

Модель педагога-майстра:

Професійність <ul style="list-style-type: none">• Знання теми (педагог повинен вільно і гучно оперувати інформацією, бачити зв'язок у складній структурі доказів, уміти легко подавати слухачам знання і націлювати їх на оволодіння ними);• Розумна вимогливість (дисципліна);• Педагогічний такт (створення толерантних стосунків);• Педагогічне передбачення (уміння визначити можливі утруднення);• Інноваційність науково-педагогічного мислення	Особисті якості: <ul style="list-style-type: none">• Високий рівень соціальної відповідальності;• Прагнення до самоосвіти (тісно пов'язане із зацікавленістю педагога, нахнення до роботи, що, у свою чергу, підвищує емоційно-вольовий вплив педагога на слухачів);• Духовна культура, справжня інтелігентність;• Гуманність, оптимізм;• Критичність і самокритичність;• Креативність мислення
--	---

Компетентності	Творчі якості
<ul style="list-style-type: none">• Інтелектуальна компетентність (наукові знання);• Психологічна компетентність;• Управлінська компетентність (базові вміння);• Мотиваційна компетентність;• Проективна компетентність;• Методична компетентність	<ul style="list-style-type: none">• Креативність (здатність виробляти нові ідеї);• Інтуїція (виявлення суттєвості);• Дивергентність (здатність мати декілька підходів до вирішення однієї проблеми);• Оригінальність (наявність творчої уяви до підходу);• Асоціативність (вміння проводити аналогію)

Таким чином, основними шляхами розвитку педагогічної компетентності педагога є:

- самоосвіта та підвищення кваліфікації;
- дослідницька діяльність;
- інноваційна діяльність, застосування новітніх педагогічних технологій;
- робота в методичних об'єднаннях (комісіях), творчих групах;
- різноманітні форми педагогічної підтримки;
- активна участь у педагогічних конкурсах;
- розповсюдження, пропаганда власного педагогічного досвіду.

Давня мудрість говорить: «Хто стоїть на місці, той відстає». А хто не хоче відставати, мусить рухатися вперед і не зупинятися, досягнувши вершини, а підійматися вище. У цьому й полягає основна місія сучасного педагога.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічна майстерність : підручник / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; за ред. І.А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
2. Удосконалення педагогічної майстерності в умовах особистісно-зорієнтованої освіти : модульний посібник / автори-упорядники: П.І Матвієнко, Н.І. Білик, О.О. Новак. – Полтава: ПОІППО, 2006. – 292 с.
3. Роменець В.А. Психологія творчості: навчальний посібник / В.А. Роменець. – 2-е вид., доп. – К.: Либідь, 2001.– 288 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : « К.І.С.», 2004. – 112 с.
5. Як стати майстерним педагогом: навчально-метод. посіб. / за ред. Л.І. Даниленко. – К.: ТОВ «Етіс плюс», 2007. – 184 с.

Ковалевська Т.М., викладач кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Данілін О.М., кандидат технічних наук, начальник кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Савченко О.В., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Отрош Ю.А., кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРАВОВОЇ ОСВІЧЕНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Правова освіченість – це наявність у особи сукупності правових та професійних знань, правових установок, поглядів, переконань, які надають їй можливість правильно зрозуміти роль права та законодавства як регулятора суспільних відносин, міри свободи, справедливості, захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Правова освіченість проявляється передусім у тому, що особа знає свої конституційні права та обов'язки і відповідно до цього обирає той чи інший варіант правомірної поведінки та виконує свої функціональні обов'язки в рамках правового поля.

Згідно ст. 68 Конституції України кожен громадянин зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь та гідність інших людей, а незнання законів не звільняє особу від юридичної відповідальності [1]. Отже, незважаючи на стать і вік, соціальне становище, кожний громадянин повинен бути освіченим у правових питаннях, що допоможе йому захистити себе від порушення особистісних прав, свобод та інтересів.

Високий рівень правової освіченості є необхідною складовою успішного виконання своїх функціональних обов'язків майбутніми фахівцями служби цивільного захисту, діяльність яких спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [2].

Правові норми висувають підвищені вимоги до поведінки майбутніх фахівців служби цивільного захисту в процесі виконання ними своїх службових обов'язків. Такий стан визначається особливим характером діяльнос-

ті підрозділів ДСНС, складністю і динамічністю служби, пов'язаної з ризиком, що вимагає від особового складу надзвичайної організованості та дисципліни.

Основними напрямками підвищення рівня правової освіченості майбутніх фахівців служби цивільного захисту є організація правової пропаганди; підвищення теоретичної підготовки з правових питань, контроль за дотриманням законності та правопорядку, службової дисципліни, організація правового захисту цих осіб і членів їх сімей.

Важливою рисою правової обізнаності та характеристикою правової культури майбутніх фахівців служби цивільного захисту є розуміння необхідності дотримання службової дисципліни.

Службова дисципліна в нормативних документах розглядається як бездоганне та неухильне виконання особами рядового і начальницького складу службових обов'язків, установлених Кодексом цивільного захисту України, Дисциплінарним статутом служби цивільного захисту, іншими нормативно-правовими актами та контрактом про проходження служби в органах і підрозділах цивільного захисту.

Згідно з положеннями Закону України «Про дисциплінарний статут служби цивільного захисту», належний рівень службової дисципліни в органах і підрозділах цивільного захисту досягається, зокрема, шляхом:

- виховання високих професійних і морально-психологічних якостей в осіб рядового і начальницького складу на національно-історичних традиціях, засадах патріотизму, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків, вірності Присязі;

- встановлення особистої відповідальності кожної особи рядового і начальницького складу за додержання вимог Присяги, Статуту, інших нормативно-правових актів, виконання службових обов'язків і наказів начальників;

- формування правової культури в осіб рядового і начальницького складу;

- особистого прикладу зразкового виконання начальниками своїх службових обов'язків, справедливого ставлення до підлеглих тощо [3].

Для майбутніх фахівців служби цивільного захисту правова освіченість має принципове значення, бо є визначальною у формуванні кваліфікованого спеціаліста. Будь-які професійно значущі якості розвиваються у процесі навчання, цілеспрямованої роботи з підготовки фахівця. Тому одним з напрямів підготовки є професійно-правове виховання, спрямоване на формування високого рівня правосвідомості та правової культури. Повага до закону, принципу верховенства права, дисциплінованість, відповідальне ставлення до виконання норм права і громадського обов'язку потрібні на всіх ділянках. Лише ставлячи комплексну мету по формуванню високого рівня правової освіченості, можливе проведення право-виховного процесу від поширення правової інформації через етап формування ціннісних оріє-

нтації і навиків правомірної поведінки до залучення особи до всіх сфер державного і суспільного життя, врегульованих правом, тобто до формування соціально-правової активності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1006 року № 254/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

3. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту: Закону України від 05.03.2009 р. № 1068-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-17/sp:wide>.

Купчак М.Я., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

РЕФЕРУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ПРАВОВОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Глибина знань, можливість їх застосування для досягнення цілей професійної діяльності формуються завдяки науково-практичним навичкам та вмінням опрацювання великого об'єму інформації. Уміння узагальнювати, аналізувати й адаптувати отримані знання для застосування в системі професійно-орієнтованих знань, орієнтуватися в нових перспективах, планувати професійну діяльність і оцінювати її результати набуваються у процесі навчання [1].

Одним з ефективних методів обробки інформації, а також опрацювання значної кількості джерел інформації є реферування як одна з найбільш широко розповсюджених письмових форм отримання інформації, що дозволяє при сучасному величезному потоці інформації у короткий термін відібрати потрібну інформацію.

Методика реферування полягає в послідовному здійсненні операцій, пов'язаних з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться у первинному джерелі інформації. Результатом реферування документів є вторинні документи – реферати [2].

У науковій літературі реферат (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді (репродуктивний реферат). Однак під рефератом також розуміють доповідь на задану тему, зроб-

лену на основі критичного огляду відповідних джерел інформації, зокрема наукових праць, літератури за темою (продуктивний реферат) [3].

Ефективність процесу правової підготовки фахівців цивільного захисту забезпечує своєрідний запас правових знань про правові поняття, методи, функції, принципи, конкретні правові норми і законодавчі акти, з дією яких людина має справу найчастіше у професійній трудовій діяльності, побуті, громадському житті, сім'ї. Це своєрідний мінімум правових знань і уявлень, потрібний для правильної орієнтації у складній системі правових відносин, для регулювання особистої поведінки й оцінки поведінки інших осіб, для виконання вимог закону [4].

Реферування у процесі правової підготовки фахівців цивільного захисту є формою закріплення і контролю знань та навичок, набутих курсантами, студентами під час лекційних та семінарських занять, самостійної роботи.

Процес реферування розвиває у студентів та курсантів аналітичні навички, формує критичне мислення та вміння оцінювати достовірність опрацьованих джерел, зокрема в Інтернеті. Тому важливим завданням викладача є роз'яснення студентам та курсантам особливостей правильного цитування першоджерел, варіанти цитування, підготовки резюме власних аргументів з опрацьованої проблематики.

З метою перевірки якості засвоєння навчального матеріалу та сформованості потрібних умінь на початковому і середньому рівні знань студенти та курсанти готують репродуктивний реферат, який відтворює зміст первинного тексту.

У процесі перевірки сформованості у студентів та курсантів умінь аналізувати «нову» правову ситуацію, робити висновки, приймати відповідні рішення, вести продуктивну діяльність у нетипових або непередбачуваних ситуаціях шляхом аналізу конкретних ситуацій найбільш ефективним є продуктивний реферат. Такий вид реферату повинен містити творче або критичне осмислення реферованих джерел.

Метою написання реферату є підтвердження рівня опанування курсантами та студентами основних положень з обраної тематики, демонстрація знань відповідної літератури, вміння аналізувати та співставляти матеріал, пов'язувати попередній матеріал із наступним, орієнтуватися у теоретичних та практичних правових проблемах, робити узагальнення та самостійні висновки. Реферат повинен передбачати розкриття теми, мати практичну спрямованість.

Тема рефератів обирається курсантами та студентами самостійно, виходячи із запропонованого викладачем переліку визначеного планом семінарського заняття. Окрім запропонованих тем рефератів, курсанти та студенти можуть самостійно визначати тему реферату, враховуючи актуальність проблеми. За необхідності курсанти та студенти можуть отримати

консультацію викладача щодо остаточного формулювання теми реферату, його плану та літератури.

Оформивши реферат належним чином курсанти та студенти розкривають його зміст на семінарському занятті з використанням мультимедійних презентацій, що дозволяє органічно поєднувати елементи інформаційно-комунікаційних технологій з традиційними формами навчання. Їх використання сприяє реалізації таких функцій інноваційного навчання, як: інформаційна; інструментальна; моделювання; візуалізації; автоматизації; комунікативну; аналітична [5]. Стиль викладення матеріалу має бути науково-діловим.

Матеріал розподіляється рівномірно відповідно до плану реферату:

- у вступі мають бути обґрунтовані актуальність та практичне значення обраної теми реферату, визначені мета та завдання роботи;
- в основній частині розкривається тема та зміст реферату шляхом висвітлення основних питань. При цьому необхідно зосередити увагу на аналізі поставлених питань у літературі з висновками щодо їх теоретичного і практичного значення;
- у висновках необхідно сформулювати науково-теоретичні та практичні підсумки проведеного аналізу за проблематикою реферату. Вони мають логічно пов'язуватися зі змістом викладеного матеріалу;
- список літератури повинен містити використані джерела та публікації.

Реферат оцінюється, виходячи з аналізу сукупності таких критеріїв:

- актуальність теми;
- план реферату має системно розкривати обрану тему;
- зміст реферату має передбачати розкриття практичних положень, мати зв'язок теорії з практикою;
- особистий внесок оцінюється із наявності власних аналітичних висновків та конкретних пропозицій;
- креативність викладу матеріалу, тобто врахування та орієнтація на творчий потенціал студентів та курсантів у навчанні;
- використані джерела, тобто наявність достатньої кількості сучасних нормативних і наукових джерел.

Проте активне розповсюдження вже готових рефератів через Глобальну мережу Інтернет, проблеми плагиату не дають змоги об'єктивно оцінити знання курсантів та студентів, у зв'язку з чим розробляються спеціальні програми, які повинні допомогти викладачам у виявленні завантажених з Інтернету рефератів.

Реферування у процесі правової підготовки фахівців цивільного захисту активізує пізнавальну діяльність курсантів та студентів, підвищує якісно їхню успішність, сприяє розвитку навичок самоосвіти та підвищенню активності й ініціативності курсантів і студентів на заняттях. Основне завдання реферування полягає у формуванні:

- знань з опрацьованої тематики та їх застосуванні під час при вивчення дисципліни;
- навичок не тільки вилучення, а й узагальнення важливої інформації, що міститься у первинних джерелах інформації;
- вмінь ефективно опрацьовувати джерела інформації усіх видів та формувати власну думку, що забезпечить академічну цінність як освітнього, так і дослідницького процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Купчак М.Я. Підготовка майбутніх експертів з екології у вищих навчальних закладах засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 / М.Я. Купчак. – Львів, 2018. – 20 с.
2. Реферування документів: сутність, види, функції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5044599/page:10/>.
3. Реферування. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org>.
4. Зайчук О.В. Теорія держави і права / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко // Академічний курс : підруч. – Київ : Юрінком Інтер. – 2006. – 688 с.
5. Білоусова Л.І. Формування пізнавального інтересу учнів основної школи до навчання природничо-математичних дисциплін за комп'ютерної підтримки / Л.І. Білоусова, Н.В. Житеньова // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – №2 (16). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ime.edu-ua.net/em16/emg.html>.

Логвиненко В.М., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін та соціальної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

В умовах сучасного розвитку суспільства соціальні процеси і зміни стають дедалі стрімкішими, суспільство щоразу дає людині нові виклики, з'являються проблеми, які почасти є нестандартними й потребують нагального вирішення. Це вимагає нового освітнього підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців в усіх галузях. Сучасні спеціалісти повинні вміти критично оцінювати ситуацію, порівнювати альтернативи, оперативно приймати рішення та розв'язувати складні проблеми. Сьогодні стало зрозумілим, що процеси реформування освітньої системи мають фокусуватися на критичному мисленні, навички якого стають все більш значущими для ефективної професійної діяльності та для досягнення успіху в будь-якій

сфері життєдіяльності загалом. Особливо це стосується фахівців цивільного захисту, яким, у силу професії, доводиться працювати в умовах екстремальних, надзвичайних, нетипових ситуацій, часткової чи повної невизначеності і, враховуючи багато чинників (які можуть істотно змінюватися), їм необхідно вміти оперативно приймати правильні рішення. Для прикладу, це виконання таких завдань як «проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт; гасіння пожеж; ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів; проведення піротехнічних робіт» [1] тощо. Допущена при цьому помилка може ускладнити виконання завдання, піддати ризику здоров'я та життя колег чи постраждалих громадян, збільшити негативні наслідки лиха загалом. Виконуючи свій професійний обов'язок в таких умовах, фахівець має володіти ситуацією, а для цього необхідне мислення вищого порядку – критичне, де ціниться думка, а не механічне повторення, адже: «критичне мислення використовується для розв'язування проблемних ситуацій, які не можуть бути вирішені простим пригадуванням інформації або застосуванням відомих, а тому простих процедур (навичок)» [2, с. 315]. Для подолання значної частини побутових і навіть деяких професійних проблем достатньо звернення до здорового глузду. Проте, якщо постає проблема вирішення нетипового завдання, коли обмежені часові ресурси і мають місце природні чи штучні перешкоди, що є характерним у роботі рятувальників, то здоровий глузд часто виявляється недостатньо ефективним. В цьому сенсі критичне мислення допомагає адекватно реагувати на надзвичайну ситуацію, сприяє швидкому прийняттю правильного рішення, зменшенню ризику ухвалення хибних рішень, чіткому керуванню діями підлеглих та населення, підвищенню ефективності роботи фахівців аварійно-рятувальних служб. Навики критичного мислення допомагають розібратись у проблемній ситуації, швидко проаналізувати причини виникнення та передбачити наслідки тих чи інших подій і явищ; виділити головне, визначити способи досягнення поставлених завдань і обрати найдоцільніший; оперативно вибрати необхідні засоби і методи вирішення завдання, спланувати дії під час виконання роботи та випереджати хід подій. Здатність до критичного мислення особливо є актуальною в умовах небезпеки і фізичних перевантажень.

Критичне мислення застосовується для вирішення конкретних ситуативних завдань і виступає як практичне мислення для розв'язання реальних проблем. Для кращого розуміння цього процесу мислення та сфери його застосування звернемося до функціональної моделі критичного мислення, яку пропонує С. Терно. Критичне мислення відбувається у чотири етапи: «1) усвідомлення проблеми або зіткнення з проблемою; 2) проблемна ситуація та проблемна задача створюють певну перешкоду в досягненні мети – ситуацію утруднення; 3) переструктурування знань, способів дій, власних

установок, досвіду та знаходження ідеї правильного розв'язку; 4) обґрунтування віднайденого рішення та представлення його іншим (об'єктивація думки)» [2, с 310].

Оскільки критичне мислення не виникає спонтанно, цьому потрібно навчати. Для ефективного розвитку критичного мислення, як зазначає авторитетний дослідник у цій галузі знань О. Тягло, потрібно враховувати такі параметри критичного мислення як когнітивний та афективний. Вони взаємопов'язані, проте якісно відмінні: «перший враховує когнітивні, або пізнавальні, вміння і диспозиції, а другий – афективні диспозиції» [3, с. 244].

До когнітивних вмінь у першу чергу відносять аналіз, оцінку і виведення висновків, а також інтерпретацію, пояснення, саморегуляцію (яка включає самоконтроль і самовиправлення). О. Тягло вважає, що «когнітивні вміння в основному ґрунтуються на природній логіці чи на науці логіки, а також на здатності розуміння чи на герменевтиці: це вміння, що схоплюються у наукових поняттях, піддаються раціональній алгоритмізації та навчанню» [3, с. 244].

Афективні диспозиції характеризуються постійною допитливістю, гостротою думки, прагненням до надійної інформації, правильного мислення і створюють підґрунтя для розвитку критичного мислення. «Афективні диспозиції, як видається, виходять за межі раціонального і навіть свідомого – у підсвідоме, індивідуальне чи соціальне, у природні задатки людини чи у «з молоком матері всмоктані» цінності й звички людських спільнот» [3, с. 244–245]. Розглядаючи афективні диспозиції у структурі критичного мислення, на нашу думку, можна провести аналогії з евристичною діяльністю. Евристична діяльність – це специфічна операція мислення. Вона творить нову систему суджень, ідей. Евристика вивчає появу нових знань чи дій в нестандартній ситуації. Ідея нового приходить зненацька, раптово, як осяяння після довгих пошуків. Логічні роздуми ще не гарантують можливості створити щось нове. Евристика передбачає формування нових схем діяння, а не просто відбір із готових.

Шляхи розвитку цих двох напрямів критичного мислення мають різнитися. Щодо афективних диспозицій, які витворюють готовність мислити нестандартно, не за прописаним алгоритмом, то вони становлять основу критичного мислення і їх потрібно розвивати з малечку. Вдосконалити цю здібність у дорослому житті можна шляхом вирішення евристичних завдань [4, 5].

Розвиток когнітивної складової можливий за раціональними алгоритмами, через утвердження критичного мислення в якості методичного стержня викладання ряду академічних дисциплін. Таке «наскрізне критичне мислення» повинне сприяти підвищенню рівня засвоєння професійно орієнтованих дисциплін, які використовують його ресурси, і наблизити його до потреб практичної діяльності спеціаліста. В цьому сенсі формування нави-

ків критичного мислення слід виділити таку філософську дисципліну, як логіка. Проте виклад дисципліни «Логіка» повинен відрізнятися від традиційного курсу «Логіки» перш за все тим, що викладач має акцентувати увагу не на тонкощах складних формалізмів, доступних лише «вузьким» професіоналам. Викладаючи матеріал, особливу увагу слід звертати на практично розповсюджені й ефективні алгоритми міркувань про повсякденну реальність, з якою буде стикатися майбутній фахівець цивільного захисту у своїй діяльності; будувати приклади та задачі, враховуючи професійну спрямованість. Викладач має ставити за мету не тільки повідомлення знань, але й вироблення стійких навиків аналізу і побудови міркувань, обґрунтування та захисту своєї точки зору і критики контраргументів. Проте не слід думати, що практична орієнтація логіки зводиться до наведення прикладів із вказаних предметних областей. Положення, відображені у змісті та структурі курсу, перш за все спрямовані на оволодіння тими алгоритмами міркувань, які є важливими для сучасного спеціаліста в галузі цивільного захисту. Зокрема вивчення і засвоєння логічних операцій, правил виведення, законів мислення, різного роду логічних помилок дозволить ефективніше оцінювати надзвичайну ситуацію, зменшити ризик прийняття хибних рішень, визначати причини виникнення надзвичайних ситуацій, прогнозувати їх розвиток тощо.

Підсумовуючи викладене, слід сказати, що у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту необхідно розвивати навички критичного мислення. Завдяки цьому набуваються необхідні навички прийняття рішень в умовах надзвичайної чи нетипової ситуації, досягається здатність виділяти в наявній інформації істотні, головні моменти, необхідні для розв'язання проблеми; діяти нешаблонно, швидко приймати рішення в обставинах, що змінюються, бачити кілька можливих шляхів розв'язання проблеми і вибирати найефективніший з них, робити висновки із суперечливої інформації, проводити аргументований критичний аналіз подій, явищ тощо. Це сприятиме зменшенню ризиків під час виконання поставлених завдань та підвищить якість виконаної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс цивільного захисту України // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>.
2. Терно С. О. Критичне мислення: динаміка та сфера застосування / С. О. Терно // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2016. - Вип. 46. - С. 310–315. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npifznu_2016_46_58.
3. Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі / О. В. Тягло // Філософія освіти. - 2017. - № 2. - С. 240-257. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2017_2_16.

4. Плохута Т. М. Евристичні запитання як основа критичного мислення / Т. М. Плохута // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. - 2015. - № 9. - С. 383–390. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_9_51.

5. Чернега О. А. Формування критичного мислення студентів засобами евристичної технології навчання / О. А. Чернега // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. - 2014. - Вип. 3. - С. 291–300. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpu_2014_3_50.

Могілевець Ю.Є., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Запорізької області;

Шуміленко Л.Є., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Запорізької області

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО СУПРОВІДУ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТОВОГО ТРЕНУВАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Спеціальні об'єктові тренування з питань цивільного захисту (далі – СОТ з питань ЦЗ) є формою практичної підготовки працівників, зокрема керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту (далі – ЦЗ), що визначає в цілому готовність суб'єктів господарювання (далі – СГ) до реалізації інструкцій щодо дій персоналу СГ у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій (далі – НС), планів локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, планів ЦЗ на особливий період.

Методичний супровід СОТ з питань ЦЗ на СГ – це комплекс заходів, що здійснюється майстрами виробничого навчання (далі – МВН) Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Запорізької області (далі – Центр) для надання їм методичної допомоги у підготовці та проведенні цих тренувань.

Методичний супровід СОТ з питань ЦЗ проводиться згідно із затвердженими місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування планами-графіками проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів ЦЗ на СГ та організаційно-методичними вказівками з питань ЦЗ на голови обласної державної адміністрації.

Згідно з цими план-графіками педагогічні працівники Центру здійснюють методичний супровід СОТ з питань ЦЗ на СГ.

Для забезпечення проведення методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ на СГ Центром розроблені Навчальна програма методичного супроводу

практичної підготовки до дій у НС на СГ «Підготовка та проведення спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту» та «Методичні рекомендації щодо проведення методичного супроводу спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту на суб'єктах господарювання».

МВН курсів (циклу практичної підготовки Центру) здійснюють методичний супровід підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ на СГ згідно із зазначеними методичними матеріалами.

Загальний час проведення методичного супроводу підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ на СГ складає до 40 академічних годин.

Метою методичного супроводу практичної підготовки СГ, які проводять СОТ з питань ЦЗ, є:

1. Практичне відпрацювання методики проведення СОТ з питань ЦЗ.
2. Опанування працівниками СГ необхідного обсягу знань і вмінь з питань запобігання, реагування, зменшення ризиків виникнення і пом'якшення наслідків НС та їх практичного застосування у ході проведення СОТ з питань ЦЗ.
3. Надання пропозицій керівництву СГ щодо підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ.
4. Інформаційно-методичне обслуговування потреб СГ з питань планування та здійснення заходів ЦЗ.
5. Організація навчання працівників СГ за програмами підготовки працівників до дій у НС.
6. Надання необхідної методичної допомоги СГ з відпрацювання плануючих документів ЦЗ, інструкцій щодо дій персоналу СГ у разі загрози або виникнення НС, планів локалізації і ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, ЦЗ на особливий період, планів (схем) евакуації людей на випадок пожежі та інструкцій про заходи пожежної безпеки.

На основі планів-графіків курсами (циклом практичної підготовки) Центру розробляється річний графік забезпечення методичного супроводу СГ, що проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань ЦЗ.

Наявність цього графіка є підставою для роботи МВН Центру на СГ. Щомісяця на курсах (циклі практичної підготовки) Центру відпрацьовується розклад занять з методичного супроводу практичної підготовки на СГ, які проводять спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань ЦЗ.

Методичний супровід СОТ з питань ЦЗ на СГ включає:

1. Надання консультаційно-методичної допомоги суб'єкту господарювання з питань цивільного захисту та проведення навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях.

2. Надання методичної допомоги суб'єкту господарювання у розробці документів з організації та проведення спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту.

3. Надання методичної допомоги суб'єкту господарювання у підготовці учасників спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту.

4. Надання методичної допомоги суб'єкту господарювання у підготовці навчально-виробничої бази з відпрацювання практичних заходів спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту.

5. Надання методичної допомоги суб'єкту господарювання у проведенні спеціального об'єктового тренування з питань цивільного захисту.

У процесі підготовки СОТ з питань ЦЗ МВН Центру та працівники СГ обговорюють та узгоджують наступні питання:

1. Мету проведення методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ.

2. Порядок функціонального навчання керівного складу та фахівців СГ, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань ЦЗ у Центрі з метою їх якісної підготовки.

3. Порядок надання методичної і практичної допомоги щодо розробки плануючих документів для проведення СОТ з питань ЦЗ.

4. Порядок організації і проведення інструктивно-методичних занять (далі – ІМЗ), інструктажів та консультацій для підготовки учасників СОТ з питань ЦЗ.

5. Ступінь участі представників Центру у проведенні тренування та підготовки необхідних даних для підведення підсумків і підготовки звіту про організацію і проведення СОТ з питань ЦЗ.

6. Інші питання, які необхідно розглянути для якісної підготовки і проведення СОТ з питань ЦЗ.

Після обговорення та узгодження всіх питань стосовно організації методичного супроводу тренування між керівником СГ та Центром укладається Угода про співпрацю.

З підписання цієї Угоди розпочинається методичний супровід підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ МВН Центру на СГ.

Для проведення методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ МВН Центру складають:

1. План методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ на СГ.

2. Плани проведення ІМЗ для підготовки проведення СОТ з питань ЦЗ на СГ.

3. Плани проведення інструктажів для підготовки проведення СОТ з питань ЦЗ на СГ.

Робота МВН Центру з методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ відображається у журналах обліку їх роботи.

Організація, підготовка і проведення СОТ з питань ЦЗ здійснюється у ході:

- підготовчого періоду;
- періоду проведення тренування;
- періоду узагальнення підсумків тренування.

Протягом підготовчого періоду СОТ з питань ЦЗ методичний супровід здійснюється шляхом проведення МВН Центру занять на навчально-виробничій базі СГ та Центру, під час яких:

- надається консультаційно-методична допомога керівництву СГ стосовно навчання персоналу за програмами підготовки працівників до дій у НС;

- проводиться ознайомлення з інструкціями щодо дій персоналу СГ у разі загрози або виникнення НС, планами локалізації та ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, планами ЦЗ на особливий період, інструкціями про заходи пожежної безпеки, планами (схемами) евакуації людей на випадок пожежі;

- здійснюється залучення МВН Центру, керівника тренуванням, працівників штабу керівництва тренуванням, учасників тренування до роботи у спільних нарадах і семінарах;

- надається методична допомога у розробці плануючих документів з підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ;

- на спеціально організованих керівником СГ ІМЗ здійснюється підготовка учасників СОТ з питань ЦЗ до його проведення;

- проводяться інструктажі з працівниками СГ, які на час тренування призначаються керівниками на навчальних місцях із практичного відпрацювання заходів і робіт та/або залучаються до проведення таких заходів і робіт;

- проводиться підготовка навчально-виробничої бази з відпрацювання практичних заходів під час проведення СОТ з питань ЦЗ.

З початком методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ керівник СГ разом з МВН Центру визначає категорії працівників, з якими планується проведення занять, та уточнює питання, на які треба звернути увагу.

МВН Центру планують методичний супровід заходів практичної підготовки під час проведення СОТ з питань ЦЗ шляхом проведення:

- консультацій;
- інструктажів;
- інструктивно-методичних занять;
- участі у практиці з проведення СОТ з питань ЦЗ.

Консультація проводиться з метою надання МВН Центру кваліфікаційної допомоги СГ для вирішення певних проблем (задач) з ЦЗ в межах чинної законодавчої та нормативно-правової бази.

Поточні консультації – це консультації з різних питань стосовно ЦЗ, які виникають у працівників СГ у ході їх професійної діяльності при підготовці СОТ з питань ЦЗ.

Плани проведення консультацій МВН Центру не складаються.

Інструктажі проводяться із працівниками, які на час тренування призначаються керівниками на навчальних місцях з практичного відпрацювання заходів і робіт та/або залучаються до проведення таких заходів робіт.

Під час інструктажів з учасниками СОТ з питань ЦЗ проводяться заняття за наступними темами:

1. Загальні вимоги щодо позначень (знаки, покажчики, прапорці, пояснювальні написи), що використовуються для імітації на навчальних місцях (ділянках), призначених для проведення практичних заходів СОТ з питань ЦЗ.

2. Проведення рекогносцирування навчально-виробничої бази для проведення СОТ з питань ЦЗ згідно з планом рекогносцировки місць практичного відпрацювання питань тренування.

3. Практична підготовка навчально-виробничої бази для проведення СОТ з питань ЦЗ.

4. Перевірка комісією СГ стану підготовки навчально-виробничої бази до проведення СОТ з питань ЦЗ.

МВН Центру для проведення інструктажів складають плани їх проведення.

Інструктивно-методичні заняття проводяться з метою підготовки керівництва СГ до якісного проведення СОТ з питань ЦЗ (вибору і застосування методів та прийомів навчання, раціонального використання навчального часу і матеріально-технічних засобів).

Місце, час проведення та тематику ІМЗ визначає керівник СГ.

Заняття проводяться МВН Центру на навчально-виробничій базі СГ.

У ході проведення ІМЗ також відпрацьовуються плануючі документи з проведення СОТ з питань ЦЗ.

Для якісного проведення занять учасники занять розподіляються в групи від 5 до 15 осіб.

МВН Центру для проведення ІМЗ складають плани їх проведення.

У ході практики з проведення СОТ з питань ЦЗ МВН Центру:

➤ здійснюють посередницькі функції при керівникові тренування шляхом створення навчальної обстановки, її нарощування, контролю і оцінки дій учасників тренування щодо оперативності оцінки обстановки, прийняття рішень і відпрацювання учасниками тренування алгоритмів дій з організації та здійснення заходів, передбачених інструкціями щодо дій персоналу СГ у разі загрози або виникнення НС та планами ЦЗ;

➤ беруть участь у підготовці та проведенні загального розбору з відпрацювання навчальних питань за планом проведення тренування.

У ході загального розбору МВН Центру беруть участь у розборі та оцінюванні всіх практичних заходів тренування, аналізі та оцінці дій тих, хто навчається, надають методичну допомогу керівництву СГ у постановці завдань з усунення недоліків, виявлених у ході проведення тренування.

МВН Центру беруть участь у відпрацюванні звіту про організацію проведення СОТ з питань ЦЗ.

Кінцева мета методичного супроводу – оснащення суб'єктів господарювання методикою здійснення заходів ЦЗ з метою якісної підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ.

Для якісного проведення СОТ з питань ЦЗ на СГ МВН Центру повинні враховувати наступні поради:

1. Робота на СГ повинна починатися зі встановлення контакту на засадах взаємоповаги і толерантності. МВН Центру повинні донести до тих хто навчається, той факт, що не ставлять за ціль – контролювати діяльність СГ у сфері ЦЗ, а намагаються всебічно допомогти у підготовці та проведенні СОТ з питань ЦЗ.

2. В першу чергу, МВН Центру повинні ознайомитися з реальним станом організації ЦЗ на СГ. Необхідно, разом з відповідальною особою з питань ЦЗ СГ, окреслити спектр проблем, вирішення яких допоможе проведенню заходів СОТ з питань ЦЗ на гідному рівні. Таким чином виробляється спільний план співпраці.

3. Аналіз стану заходів з ЦЗ має проводитися в атмосфері співпраці і порозуміння. Під час обговорення питань слід спонукати учасників СОТ з питань ЦЗ до того, аби недоліки, позитивні зрушення в роботі та шляхи подолання проблем висловлювалися ними самими.

4. МВН Центру не повинні надавати правильні рішення проблем і висувати безапеляційні вимоги та судження.

5. МВН Центру повинні розуміти, що їх роль у діяльності СГ не вичерпується із завершенням тренування. Увага до розвитку стану ЦЗ на СГ, систематичні відвідування, готовність до співпраці та допомоги дають позитивний результат.

6. МВН Центру повинні постійно підвищувати свій рівень професійної компетентності та майстерності, збагачувати свій досвід, у будь-який час слід бути готовими до вирішення питань проблемного характеру та розв'язання несподіваних ситуацій, які можуть виникнути у ході підготовки та проведення СОТ з питань ЦЗ.

Для якісного планування питань практичної підготовки СГ з проведення СОТ з питань ЦЗ, його керівник повинен враховувати весь досвід навчання працівників діям у НС на протязі щорічного періоду об'єктової підготовки з ЦЗ.

Показником результативності виконання завдань методичного супроводу СОТ з питань ЦЗ на СГ виступають розроблені Центром і затверджені установленим порядком на СГ програми з підготовки працівників до дій у НС, методичні розробки для проведення занять за їх темами, методичні рекомендації з проведення СОТ з питань ЦЗ, тематичне наповнення інформаційно-довідкових кутків з питань ЦЗ та якість відпрацювання СГ плануючих документів з питань ЦЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI.
2. Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444.
3. Порядок підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 443.
4. Типове Положення про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності: затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29.05.2014 р. № 523.
5. Рекомендації щодо проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: лист ДСНС України від 26.04.2017 № 16-6361/161.

Мосов С.П., Заслужений діяч науки і техніки України, доктор військових наук, професор, директор Державного музею авіації ім. О.К. Антонова, Чубіна Т.Д., доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

СКЛАДОВІ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДСНС

Наукове забезпечення є одним з основних видів забезпечення освітнього процесу в закладі вищої освіти (далі – ЗВО) Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС) (рис.1). Тому наукова діяльність ЗВО ДСНС є обов'язковою та невід'ємною складовою частиною і службовим обов'язком керівного складу, науково-педагогічних і наукових працівників, головним засобом досягнення державних стандартів вищої освіти [1, 2].

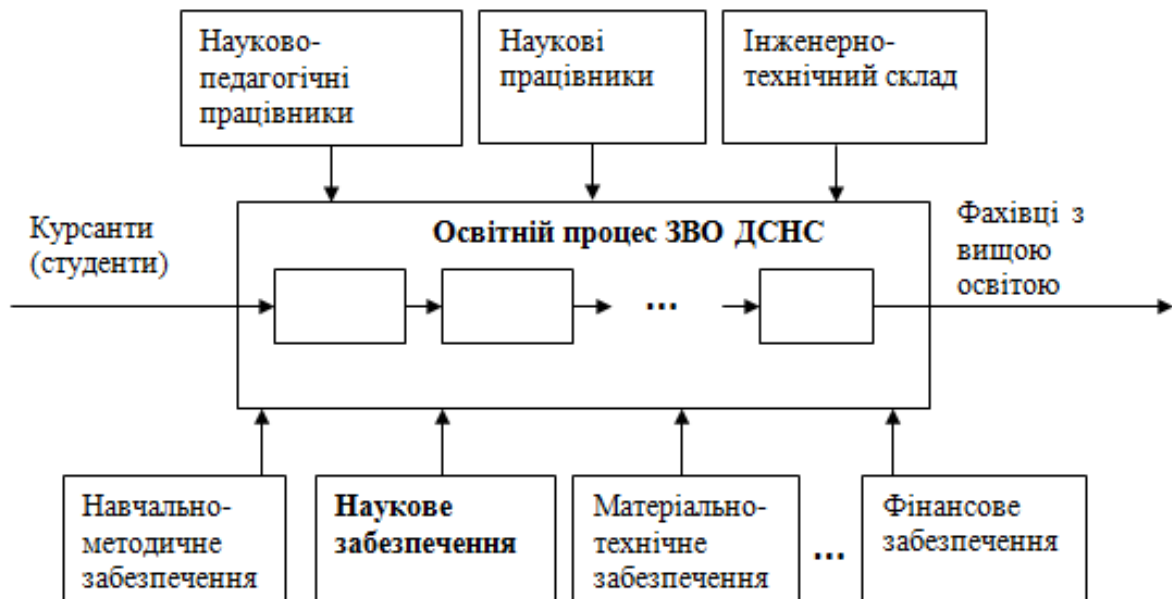

Рис.1. Загальна схема освітнього процесу та складових його забезпечення

Вона реалізується за рахунок інтеграції освітнього процесу та науки; підготовки фахівців ДСНС з вищою освітою на підставі використання досягнень науково-технічного прогресу і залучення курсантів (студентів) до участі в наукових, науково-дослідних і дослідно-конструкторських роботах; організації наукової та науково-технічної діяльності у взаємозв'язку з освітнім процесом у межах діяльності наукових товариств, конструкторських бюро тощо; проведення олімпіад (конкурсів) серед тих, хто навчається; залучення провідних вчених до здійснення освітнього процесу.

Для визначення шляхів інтеграції досягнень науки в освітній процес зробимо багатосторонній опис наукового забезпечення, за результатом якого можна визначити вплив кожної зі складових на освітній процес у ЗВО ДСНС.

Одним із важливих елементів наукового забезпечення є наукові дослідження (фундаментальні, прикладні, на навчаннях та інших заходах і пошукові [1]) у пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу, теорії та практики діяльності структурних підрозділів ДСНС, підвищення їх ефективності, створення принципово нових засобів і зразків техніки, а також профільної підготовки кадрів (рис.2).

Фундаментальні наукові дослідження спрямовані на одержання нових знань про забезпечення належного рівня безпеки населення і захисту територій, об'єктів підвищеної небезпеки від загрози виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру; підвищення ефективності функціонування сил цивільного захисту та системи моніторингу, прогнозування і запобігання надзвичайним ситуаціям; формування науко-

во-технічного здобутку для створення перспективних зразків засобів цивільного захисту.

Прикладні наукові дослідження здійснюються в інтересах одержання і використання нових знань для практики розвитку сфери цивільного захисту, удосконалення форм і способів підготовки, застосування та всебічного забезпечення сил цивільного захисту, розроблення нових, продовження ресурсу (термінів технічної придатності), експлуатації, ремонту та утилізації, модернізації та удосконалення існуючих засобів цивільного захисту.

Пошукові наукові дослідження являють собою теоретичні та/або експериментальні дослідження, пов'язані з поглибленням знань із визначеної (поставленої) наукової проблеми (проблемного питання) та/або створенням необхідного підґрунтя для проведення прикладних досліджень.

Дослідження на навчаннях та інших заходах професійної підготовки і повсякденної діяльності органів управління та сил цивільного захисту спрямовано на перевірку практикою та впровадження отриманих наукових і науково-прикладних результатів із питань розвитку сил цивільного захисту, їх застосування, вдосконалення системи управління ними в умовах, наближених до реальних, перевірку відповідності характеристик зразків засобів цивільного захисту тактико-технічним вимогам, виявлення проблемних питань теорії та практики, пошук і обґрунтування шляхів їх вирішення [1, 3].

Ще одним елементом наукового забезпечення до 2020 р. вважається підготовка науково-педагогічних і наукових кадрів (ад'юнктура, докторантура, здобування наукового ступеня). Ад'юнктура та докторантура є формами підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації у ЗВО ДСНС третього або четвертого рівнів акредитації. Підготовка ад'юнктів здійснюється для підготовки кандидатів наук для заміщення посад науково-педагогічних працівників, а також наукових працівників у ЗВО і посад наукових працівників у наукових установах ДСНС. Підготовка докторантів здійснюється з метою забезпечення планомірної підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів наук. Здобування наукового ступеня доктора або кандидата наук може здійснюватися поза докторантурою й ад'юнктурою шляхом поєднання службової діяльності та наукової роботи.

Згідно Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. №1556-VII з 2016 р. [4] розпочалась підготовка фахівців з вищою освітою на освітньо-науковому та науковому рівнях. Успішне виконання освітньо-наукової або наукової програми вважається згідно закону підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти: доктора філософії або доктора наук.

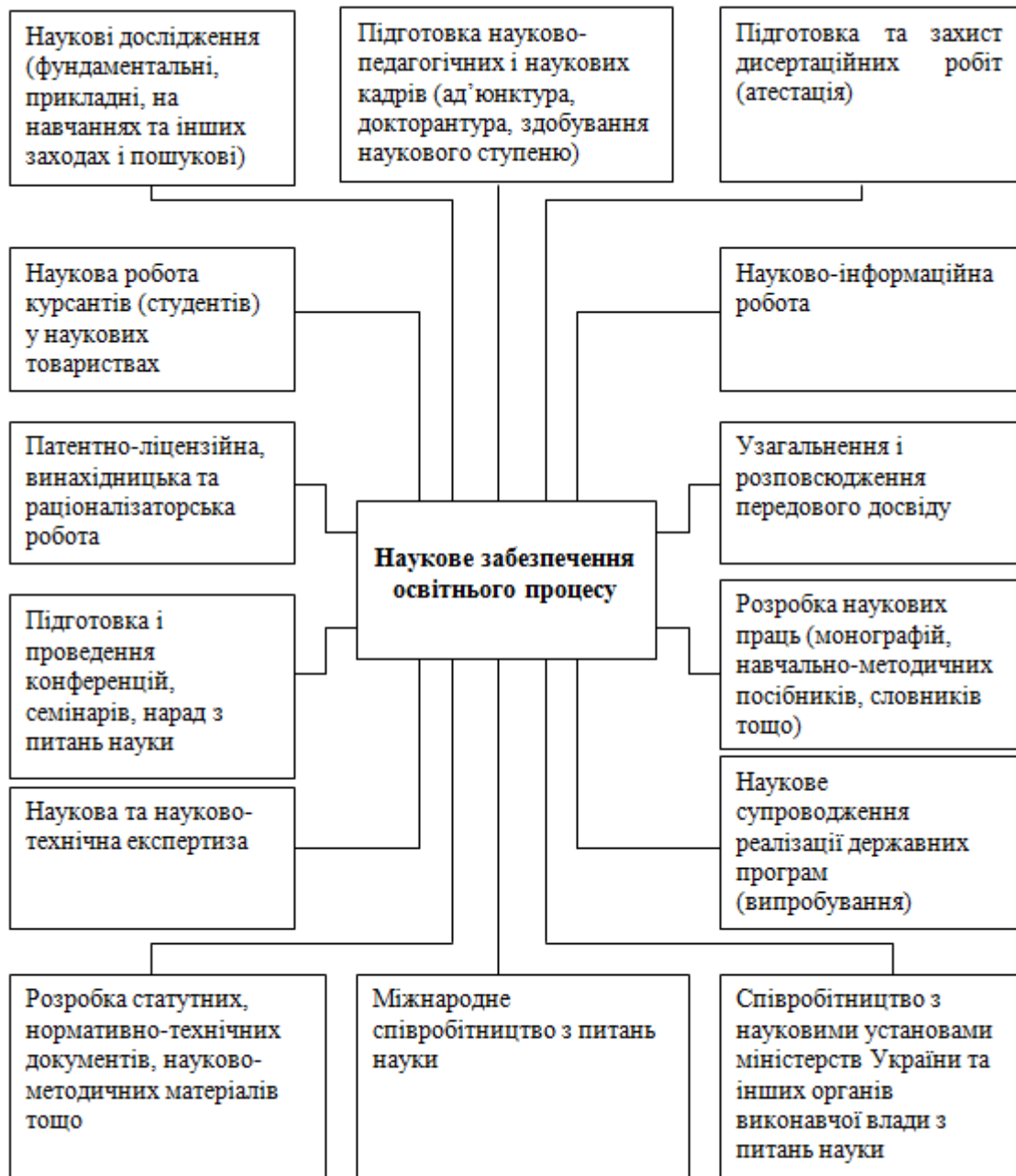

Рис.2. Схема складових наукового забезпечення освітнього процесу

Ще одним елементом наукового забезпечення вважається безпосередня підготовка до захисту та захист дисертаційних робіт у спеціалізованих вчених радах ЗВО ДСНС, виконаних за термін навчання в ад'юнктурі та докторантурі, або шляхом здобування наукового ступеня. Захист дисертації і присудження наукового ступеня доктора або кандидата наук є результатом якісної підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів у ЗВО.

З 2020 р. розпочнеться атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії або доктора наук, шляхом публічного захисту їхніх наукових досягнень. Публічний захист наукових досягнень у спеціалізованих вчених радах ЗВО осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, буде здійснюва-

тися у формі дисертації, а осіб, що здобувають науковий ступінь доктора наук, – у формі дисертації, монографії чи сукупності статей, опублікованих відповідним чином [4].

Складовою наукового забезпечення слід вважати також науково-інформаційну роботу, спрямовану на збирання, формування, аналітичне оброблення, накопичення, пошук, використання, поширення та надання учасникам освітнього процесу потрібної наукової інформації; створення, впровадження та використання інформаційних технологій у навчальному процесі.

Наукове забезпечення освітнього процесу не можливо без узагальнення і поширення передового досвіду професійної підготовки й повсякденної діяльності органів управління та сил цивільного захисту, що спрямовано на пошук і розкриття сутності та змісту умов та чинників, які визначають ефективність діяльності сил у повсякденних умовах і в особливий період, на впровадження найбільш досконалих науково обґрунтованих форм і методів роботи органів управління всіх рівнів, на обґрунтування заходів щодо вдосконалення застосування сил, засобів цивільного захисту та всебічного забезпечення.

Важливою складовою також є підготовка наукових праць (монографій, енциклопедій і словників, довідників, підручників, навчальних (методичних) посібників, статей, доповідей, звітів про результати досліджень на навчаннях, рецензій, відгуків, висновків тощо), що спрямовано на узагальнення, систематизацію та поширення отриманих наукових і науково-технічних результатів у певних галузях науки, розширення світогляду та підвищення кваліфікації особового складу, наукових та науково-педагогічних працівників ДСНС.

Науковий супровід реалізації державних програм, впровадження у практику навчання у ЗВО наукових і науково-технічних результатів, як складовий елемент наукового забезпечення, полягає в науковому обґрунтуванні та здійсненні заходів щодо цілеспрямованого і своєчасного коригування дій виконавців наукових досліджень і споживачів наукової продукції у напрямі підвищення їх ефективності.

Випробування зразків (засобів), що застосовуються у сфері цивільного захисту, спрямовані на визначення в умовах, максимально наближених до реальних, рівня відповідності характеристик зразків тактико-технічним вимогам; виявлення можливих конструкційних та інших недоліків і визначення заходів щодо їх усунення; розроблення рекомендацій щодо застосування створених (модернізованих, удосконалених) зразків засобів цивільного захисту.

Наукова робота курсантів (студентів) у наукових товариствах ЗВО ДСНС є структурним елементом наукового забезпечення, має своєю метою підвищення їхньої методологічної підготовки, розвиток у них наукового мислення, набуття навичок дослідницької роботи, творчого підходу до ви-

рішення завдань, вивчення основ організації та проведення наукових досліджень, набуття навичок дослідницької й винахідницької роботи, вироблення творчого підходу до застосування та експлуатації засобів цивільного захисту.

Істотною складовою наукового забезпечення є патентно-ліцензійна, винахідницька та раціоналізаторська робота у ЗВО, що спрямована на створення та освоєння принципово нових об'єктів техніки з урахуванням останніх досягнень винахідницької думки, здійснення ліцензійних операцій, а також по захисту державних інтересів у галузі винахідництва; на створення технологічних (технічних) рішень, що відповідають умовам патентоспроможності; на створення технологічних (технічних) рішень, що є новими і корисними для ДСНС.

Ще одним аспектом наукового забезпечення навчального процесу виступає підготовка і проведення наукових, науково-практичних і науково-методичних конференцій, семінарів, нарад у ЗВО, участь у виставках різного рівня, що спрямовано на колективне обговорення відповідними фахівцями і науково-педагогічним складом, курсантами (студентами) проблем теорії та/або практики, певних наукових та/або науково-технічних результатів, обмін досвідом наукової та науково-технічної діяльності тощо.

Наукова експертиза у ЗВО (підготовка наукових висновків, рецензій, відгуків опонентів, інших матеріалів) вважається невід'ємною складовою частиною наукового забезпечення і загальнодержавного механізму регулювання та управління у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Розроблення статутних, нормативно-правових і нормативно-технічних документів, науково-методичних матеріалів як наступна складова наукового процесу спрямовано на вдосконалення організаційних засад, що регламентують діяльність ДСНС, і базується на науково обґрунтованих принципах управління, формах і способах підготовки та застосування сил цивільного захисту з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду.

Будь-яка діяльність, у тому числі також і навчальний процес, не може здійснюватися без співробітництва з іншими навчальними закладами, науковими установами, міністерствами та іншими центральними органами на державному та міжнародному рівнях. Тому до складу структурних елементів, що характеризують наукове забезпечення, входять ще два таких елементи, як: співробітництво з науковими установами міністерств України та інших органів виконавчої влади з питань науки і міжнародне співробітництво з питань науки.

Таким чином, визначено чотирнадцять складових наукового забезпечення освітнього процесу в ЗВО ДСНС. Багатопредметний опис наукового забезпечення дозволяє визначитися з інтеграційними моментами науки і освітнього процесу, з напрямками наукової та науково-технічної діяльності в ЗВО, розвиток яких допоможе покращити здійснення освітнього процесу і вдосконалити існуючі методи та технології навчання.

Разом з цим слід звернути увагу, що основними суб'єктами наукової роботи у ЗВО є науково-педагогічні, наукові й науково-технічні кадри. До проведення наукових досліджень у ЗВО залучається як постійний склад (керівники різних рівнів, науково-педагогічні та наукові працівники, інженери), так і перемінний – докторанти, ад'юнкти, курсанти (студенти).

ЛІТЕРАТУРА

1. Положення про організацію наукової та науково-технічної діяльності в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ ДСНС України від 30.07.2013 р. №495. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.dsns.gov.ua/files/2013/8/1/polojennya.doc.

2. Мосов С. П. Систематизация научного обеспечения учебного процесса в высшем военном учебном заведении / С. П. Мосов, С. М. Салий, Г. Б. Тойбекова // Развитие военного образования: проблемы, тенденции и перспективы: материалы межведомст. научно-практ. конференции (Алматы, 25 мая 2011 г.) / Пограничная академия КНБ РК. – Алматы: ПА КНБ РК, 2011. – С.110–116.

3. Управління силами цивільного захисту під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій: [конспект лекцій] / укладачі: [В. О. Собина, І. М. Неклонський, В. О. Самарін, Д. В. Дяченко]. – Х.: НУЦЗ України, 2015. – 166 с.

4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

Олешко Ф.П., заступник начальника центру з навчальної та виробничої роботи НМЦ ЦЗ та БЖД Луганської області

Єфімова О.В., методист обласних курсів удосконалення керівних кадрів НМЦ ЦЗ та БЖД Луганської області

РОЗВИТОК УМІНЬ ТА НАВИЧОК АКТИВНОГО СЛУХАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ДІАЛОЗІ

Останнім часом тема активного слухання стала дуже актуальною. Володіння умінням слухати свого співрозмовника у діалозі інколи буває навіть важливішим, ніж володіння іншими уміннями і навичками навчального діалогічного спілкування. На жаль, переважна більшість учасників функціонального навчання, як слухачів, так і викладачів, вважає, що вміє слухати опонента, що нічого складного в цьому немає, а тому зовсім не потрібно оволодівати навичками та уміннями слухання.

Проте спостереження за навчальним діалогом під час аудиторних занять продемонстрували, що найчастіше учасник діалогу зацікавлений тіль-

ки у тому, щоб висловити власну точку зору, і не може дочекатись, поки його партнер припинить говорити, щоб розпочати своє висловлення. Репліка опонента сприймається як потік мовлення, як факт говоріння, закінчення якого треба дочекатись, бо воно є сигналом до початку власної репліки. Таким чином, сприйняття змісту сказаного не завжди вдається, не говорячи вже про деталі й подробиці тієї інформації, що повідомляється, хоч вони можуть бути надзвичайно важливими не тільки для того партнера, який їх повідомляє, а і для того, хто слухає [1].

Якщо «слухання» – це фізична можливість, а саме одне з п'яти головних почуттів людини, то «активне слухання» – це здібність. Цілком можливо мати тільки одну з цих двох можливостей. Наприклад, хтось, хто має слабкий слух, цілком може бути здібним слухачем, якщо навчиться звертати увагу на інформацію, яку до нього намагаються донести, незважаючи на те, яким саме чином її передають. І так само людина із гострим слухом може абсолютно не чути, що їй намагаються сказати.

Насамперед, треба навчитись під час навчального діалогу концентрувати свою увагу на тому, що говорить опонент. Якщо не докладати певних зусиль, то, як правило, період концентрації уваги триває не дуже довго. Повернутись до обговорення, якщо було пропущено великий обсяг інформації, коштуватиме певних зусиль: треба примусити себе знову слухати, вникати у те, що говорить опонент, а інколи навіть вибачитись і поставити деякі запитання [2].

Мистецтво слухати співрозмовника є однією з найважливіших ознак спілкування. Більшість людей удосконалюють навички комунікації упродовж життя, ламаючи в собі усталені звички, виховуючи щирий інтерес до людей і того, про що вони говорять, засвоюючи прийоми професійного слухання. Це, у свою чергу, дозволяє не тільки привернути співрозмовника до себе, зуміти зрозуміти його точку зору, але й впливати на неї. Варто також пам'ятати, що кращий співрозмовник не той, хто вміє добре говорити, а той, хто вміє слухати. Люди, здебільшого, схильні слухати інших тільки після того, як вислухають їх.

Наведемо декілька основних принципів та прийомів, які будуть корисними для опанування техніки активного слухання [3].

Будь-який співрозмовник знає, що дуже неприємно слухати відмову, незгоду зі своїми логічними аргументами. Адже дуже часто люди, навіть погоджуючись, промовляють фрази, які містять протиставлення: «ні, тут все ясно, але...», «ні, звичайно проходите...». Було б краще спочатку сказати дати свою згоду з деякими пунктами співрозмовника, а потім прояснювати будь-які нюанси. Фраза «я згоден, але...» допоможе знайти багато складних міжособистісних проблем.

Добрый слухач без проблем зрозуміє емоційний стан будь-кого, навіть незнайомої людини. Для цього легко почати копіювати жести опонен-

та, викликаючи додаткову довіру до себе. Однак треба бути обережним: помітивши гру, людина може «закритися».

Людей підкупає впевненість у своїх словах. Крайня емоційність або надмірна сухість заважають адекватному сприйняттю інформації. Те ж саме можна сказати і про зайву або відсутню жестикуляцію, некомфортну гучність голосу та нерозбірливість мови, використання неформальної лексики. Розмова повинна бути приємною для обох сторін, у противному випадку вона може призвести до виникнення конфлікту.

Таким чином, для розвитку активного слухання ми **пропонуємо декілька прийомів (технологій)**, впровадження яких допоможе викладачам та майстрам виробничого навчання покращити взаємодію зі слухачами у системі функціонального навчання.

1) Використання вербальних та невербальних **натхненників**. Натхненники – це сигнали, які використовує слухач для того, щоб заохотити мовця, передати, доповнити та уточнити повідомлення.

2) **Відкриті питання**. Ставлячи відкриті питання, ви можете отримати від співрозмовника максимально детальну інформацію та прояснити його потреби. Відкриті питання починаються зі слів «що», «як», «чому», «який» тощо. Це спонукає співрозмовника надавати розгорнуті відповіді (на відміну від закритих питань, на які можна отримати лише однозначні відповіді «так» або «ні»).

3) **Уточнення**. Назва говорить сама за себе – цей прийом допомагає уточнити чи правильно ви зрозуміли інформацію, прояснити деталі питання. Ви просто просите співрозмовника прояснити моменти, які для вас важливі:

- розкажіть, будь ласка, докладніше про...;
- ви не могли б уточнити, що означає для вас...;
- я правильно вас розумію, ви говорите про...

4) **Парафраз**, або відтворення думки мовця своїми словами («перепарафразування»), наприклад: «як я розумію», «на вашу думку», «іншими словами».

5) **Емпатія** – дозволяє створити атмосферу довірливого спілкування та показати повагу до почуттів співрозмовника. Якщо під час бесіди з людиною ви вловили її емоції, ви підлаштовуєтеся до її емоційного стану або підсилюєте її почуття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиппентрейтер Ю.Б. «Общаться с ребёнком. Как?» / Ю.Б. Гиппентрейтер. – М. Изд-во Астрель, 2006.
2. Євтихій О.В. Практика психологічного тренінгу / О.В. Євтихій. – СПб, «Мова», 2004. – С.137–138.
3. Рисев Н.Ю. Активні продажі / Н.Ю. Рисев. – 2-е вид. – СПб.: Пітер, 2009. – 416 с.

Розуля А.О., полковник служби цивільного захисту, начальник Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Львівської області;

Ільчишин О.Ф., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Львівської області

КЕЙС-МЕТОД ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У СФЕРІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

На сучасному етапі розвитку освіти, поряд із традиційними методами та прийомами, все більшої популярності набуває інтерактивне навчання. У контексті інтерактивного навчання розроблено технологію проведення інтерактивних лекцій, проектні технології, тренінги та ін. Одна з таких технологій отримала назву «Case study», або «Кейс-метод».

Батьківщиною кейс-методу є США. Розпочалось використання цього методу ще на початку ХХ століття в галузі права та медицини. Однак провідна роль у поширенні кейс-методу належить Гарвардській школі бізнесу. На початку 20-х років минулого століття Дін Донхем, декан Гарвардської школи управління бізнесом переконав своїх колег-викладачів використовувати цей метод на заняттях. Навчання відбувалося за схемою, коли учні-практики пропонували конкретну ситуацію (проблему), а потім робили аналіз проблеми та надавали відповідні рекомендації.

Кейс-метод – це завжди моделювання життєвої ситуації, який дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів. Він сприяє розвитку винахідливості, вмінню вирішувати проблеми, розвиває здібності проводити аналіз і діагностику проблем.

Проблеми (ситуації), які розглядаються в кейсі, мають бути правдивими, реалістичними, однак, в той же час, не обтяженими деталями та бути за тематикою пов'язаними з матеріалом, що вивчається. Добрим вважається кейс, який відповідає десяти характеристикам якісного кейсу: бути вміло розказаною історією, стосуватися важливої проблеми, описувати драматичну ситуацію з прийняттям критичного рішення, містити конкретні порівняння, надавати можливість для узагальнення висновків, мати центрального героя, давати змогу оцінити ефективність вже прийнятих раніше рішень, бути оптимальним за розміром та містити оптимальний обсяг інформації [1].

Коротко кажучи, кейс-метод має сприяти вдосконаленню здатності ізолювати проблеми та приймати ефективні рішення. Крім цього, такий метод вчить слухачів аналізувати та розробляти програми дій, що, у свою чергу, мотивує їх до правильної поведінки у разі, коли настане час діяти в реальній ситуації.

Несхожість кейс-методу з іншими видами занять полягає в тому, що для розв'язку завдань є наявність декількох варіантів, саме під час вирі-

шення яких слухачі вчать, використовувати теоретичні знання та набувають практичних навичок. Це одночасно і вид завдання, і джерело інформації для його виконання. Але, щоб не втратити інтерес до розв'язання кейсу, слухачі спочатку мають набути необхідних навичок та знань у сфері з питань цивільного захисту. Обов'язок викладача при застосуванні кейс-методу полягає в тому, щоб створити в навчальній аудиторії такі умови, які б дозволили розвинути у слухачів вміння критично мислити, спонукати їх до того, щоб у процесі дискусії поділитися власними думками, знаннями, ідеями та досвідом [2].

Через те, що знання, отримані слухачами навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, повинні носити більш практичний характер, наближений до прийняття вірних та швидких рішень у різноманітних надзвичайних ситуаціях, основне завдання кейсу – застосування слухачами набутих знань для розв'язання даної ситуації та формування навичок поведінки в даній надзвичайній ситуації.

Розглянемо, до прикладу, наступну надзвичайну ситуацію, яку можна подати у вигляді кейс-методу: поблизу навчального закладу сталася дорожньо-транспортна пригода, внаслідок якої перевернулася автоцистерна з небезпечною хімічною речовиною (азотна кислота). Охоронець школи, почувши їдкий подразливий запах ззовні, негайно повідомив про те, що сталося, керівника закладу освіти.

Завдання кейсу:

1. Змодельуйте послідовність дій директора закладу освіти у випадку можливого ураження території школи азотною кислотою.
2. Яким чином здійснюється оповіщення у закладі освіти у випадку можливого ураження хімічно небезпечною речовиною?
3. Поясніть алгоритм дій особи, яка відповідає за евакуацію.
4. Чи є необхідність у повідомленні батьків дітей молодшої школи у разі проведення евакуації?
5. Чи потрібне проведення дегазації приміщення у даному випадку?

Звичайно, використання кейс-методу в навчальному процесі не вирішить всіх проблем і не повинно стати самоціллю. Він має застосовуватися нарівні з іншими методами викладання. Найбільшого ефекту можна досягти при розумному поєднанні традиційних та інтерактивних технологій навчання, коли вони взаємопов'язані та доповнюють один одного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юлдашев З. Ю. Инновационные методы обучения: Особенности метода кейс-стади метода обучения и пути его практического использования / З. Ю. Юлдашев, Ш. И. Бобохужаев. – Ташкент : IQTISOD-MOLIYA, 2006. – 88 с.

2. Гребенькова Г.В. Кейс-метод у професійному навчанні / Г.В. Гребенькова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docus.me/d/904577/>.

Рябчук Т.Г., майор служби цивільного захисту, викладач навчального пункту Аварійно-рятувального загону спеціального призначення УДСНС України у Закарпатській області;

Егрецька М.С., викладач навчального пункту Аварійно-рятувального загону спеціального призначення УДСНС України у Закарпатській області

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ І ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У НАВЧАЛЬНИХ ПУНКТАХ ДЛЯ УПРАВЛІНЬ ДСНС УКРАЇНИ

Сучасні технології в освіті розглядаються як засіб, за допомогою якого може бути реалізована нова освітня парадигма. Тенденції розвитку освітніх технологій безпосередньо пов'язані з гуманізацією освіти, що сприяє самоактуалізації й самореалізації особистості. Термін «освітні технології» – більш ємний, ніж «технології навчання», бо він має на увазі ще й виховний аспект, пов'язаний з формуванням і розвитком особистісних якостей слухачів.

У документах ЮНЕСКО технологія навчання розглядається як системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії. Це визначення технології, як і безліч подібних йому, не може претендувати на повноту і точність, незважаючи на те, що безперервно з'являються нові (екологічні, космічні, інформаційні) технології.

Ідея вдосконалення освіти може бути реалізована в сучасних умовах, якщо ефективно вирішити завдання з передачі накопиченого досвіду: навчити методам роботи з інформацією, методам створення нових знань, а найважливіше – методам підтримки необхідного рівня знань. Тому кожному викладачеві й слухачеві для оволодіння процесами «викладання» і «вчення» «бажано володіти трьома мовами: рідною мовою, мовою науки, мовою технології», розглядаючи їх як основи професійної діяльності.

За допомогою технології інтелектуальна інформація переводиться на мову практичних рішень. Технологія – це і способи діяльності, і те, як особистість бере участь у діяльності. «Будь-яка ж діяльність може бути або технологією, або мистецтвом. Мистецтво ґрунтується на інтуїції, технологія – на науці. З мистецтва все починається, технологією закінчується, щоб потім весь процес почався знову».

Технологія – від грецьких слів *techno* (мистецтво, ремесло, наука) і *logos* (поняття, вчення). У словнику іноземних слів: «технологія – сукупність знань про способи і засоби проведення виробничих процесів».

У загальному вигляді **технологія** – це продумана система, «як» і «яка» мета втілюється в «конкретний вид продукції або її складову частину». Наприклад, з наукової та методичної літератури назвемо деякі варіанти визначення технології:

- технічний метод досягнення практичних цілей;
- сукупність способів, використовуваних для одержання предметів, необхідних для існування людини;
- набір процедур і методів організації людської діяльності;
- засоби, що використовуються для моделювання поведінки людини.

Сучасний підхід до викладання полягає в побудові його на технологічній основі. Загальні принципи і правила технології викладання бачаться в наступному:

1. Принцип педагогічної доцільності, сформульований А. С. Макаренком: «Ні одна дія педагога не повинна стояти осторонь від поставлених цілей» [1].

2. Взаємозв'язок і взаємозумовленість викладання і навчання як двох нероздільних сторін процесу навчання.

3. Гранична конкретизація навчально-виховних і розвиваючих цілей у змісті, методах, та засобах навчання слухачів.

4. Необхідним елементом технології викладання є тематичне планування, що включає коротку характеристику кінцевих результатів і побудову всього ланцюжка окремих занять, позв'язаних однією логікою.

5. Організація контролю на кожному етапі навчально-пізнавальної діяльності учнів.

6. Стимулювання творчої діяльності слухачів, орієнтація на учня, що не тільки знає, а й вміє.

7. Різноманітність форм і методів навчання, недопущення універсалізації окремого засобу або форми.

Безпосереднє звернення до педагогічного досвіду майстрів-новаторів дозволить виявити й інші, не менш важливі, ознаки і положення технології викладання.

Поки технологію не створено, панує індивідуальна майстерність. У міру вдосконалення індивідуальної майстерності зростає, розвивається «колективна творчість», «колективна майстерність», концентрованим виразом якої і є технологія.

Корисно вивчити і порівняти діяльність, основу на індивідуальній майстерності, з діяльністю, основою на технології. І. Підласий робить це таким чином:

Розробка сучасних технологій в освіті повинна вестися відповідності до таких принципів:

- принцип цілісності технології, представляє дидактичну систему;

- принцип відтворюваності технології в конкретному педагогічному середовищі для досягнення поставлених цілей;
- принцип нелінійності педагогічних структур та пріоритетності факторів, що впливають на механізми самореалізації відповідних педагогічних систем;
- принцип адаптації процесу навчання до особистості учня і його пізнавальних здібностей;
- принцип потенційної надмірності навчальної інформації, що створює оптимальні умови для формування узагальнених знань [2].

Таким чином, за допомогою технологій забезпечується можливість досягнення ефективного результату (цілі) у розвитку особистісних властивостей у процесі засвоєння знань, умінь, навичок.

Інновації у сфері освіти спрямовані на формування особистості, її здатності до науково-технічної та інноваційної діяльності, на оновлення змісту освітнього процесу.

Кожна педагогічна епоха породила своє покоління технологій. Перше покоління освітніх технологій являло собою традиційні методики; технологіями другого і третього поколінь були модульно-блокові і цільно-блокові системи навчання; до четвертого покоління освітніх технологій відноситься інтегральна технологія.

Нові, сучасні педагогічні технології поділяються на:

1. Технології розвивального навчання;
2. Парацентричну технологію навчання;
3. Особистісно-орієнтовну технологію;
4. Технологію проектного навчання.

Впровадження нетрадиційних педагогічних технологій суттєво змінило освітньо-розвиваючий процес, що дозволяє вирішувати багато проблем розвивального, особистісно-орієнтованого навчання, диференціації, гуманізації слухачів.

Для всіх технологій є характерними певні спільні ознаки: усвідомленість діяльності викладача та слухачів, ефективність, мобільність, цілісність, відкритість, самостійна діяльність слухачів у навчальному процесі становить 60 – 90 % навчального часу; індивідуалізація.

Комп'ютерні технології не тільки допомагають організувати навчальний процес із використанням новітніх методів, але й отримати більш сильний зворотний зв'язок.

Засоби мультимедіа дозволяють забезпечити найкращу, в порівнянні з іншими технічними засобами навчання, реалізацію принципу наочності, більшою мірою сприяють зміцненню знань і навичок.

Використання комп'ютера на занятті можна розділити на **три стадії (етапи)**.

Перший – комп'ютерна підтримка занять. Тут комп'ютер використовує тільки викладач в якості засобу візуалізації матеріалів занять.

Другий – комп'ютерний супровід занять. На цьому етапі, крім використання викладачем комп'ютера як ефективного засобу надання або ілюстрації викладеного матеріалу, комп'ютер може бути використаний слухачами як засіб повторення раніше вивченого матеріалу.

Третій – етап використання сучасних комп'ютерних програм у навчанні. Особливістю цього етапу є проведення занять з роботою всіх слухачів на комп'ютерах під керівництвом викладача. Застосування на заняттях різних електронних довідників, енциклопедій, програм.

Використання ресурсів і послуг Інтернету значно розширює можливості й викладача, і слухача у всіх видах діяльності.

Проектна діяльність також є методом активізації навчально-пізнавальної активності. Цьому сприяє висока самостійність слухачів у процесі підготовки проекту. Викладач, який виступає координатором, лише спрямовуючи діяльність слухача, який досліджує обрану тему, збирає найповнішу інформацію про неї, систематизує отримані дані та представляє їх, використовуючи різні технічні засоби, в тому числі, й сучасні комп'ютерні технології.

Метод інтеграції, який сприяє формуванню понять, визначає характер зв'язків, дозволяє здійснювати координацію змісту навчального матеріалу з метою його оптимізації (усунення дублювання, різночитання, хронологічної неузгодженості). Вказаний метод дозволяє адаптувати зміст навчальних програм до можливостей конкретних слухачів, створює сприятливі умови для розвитку особистості кожного слухача, формування позитивної мотивації навчання, адекватності самооцінки, максимально можливої успішності навчання.

У системі педагогічної діяльності інтегровані уроки займають особливе місце. Вони допомагають розвивати пізнавальну і творчу активність слухачів, посилюють мотивацію навчання. Проведення таких уроків – один зі шляхів підвищення ефективності навчального процесу.

У сучасному процесі навчання використовуються як традиційні, так і інноваційні методи навчання. Потрібно не тільки просувати вперед інноваційні методи, але й не забувати про традиційні методи, які не менш дієві, а в інших випадках без них просто не обійтися.

Потрібно, щоб традиційні та інноваційні методи навчання були у постійному взаємозв'язку і доповнювали один одного. Ці два поняття мають існувати на одному рівні.

Метод навчання – це:

- засіб досягнення мети;
- спосіб діяльності;
- засіб пізнання дійсності та її відображення в мисленні;
- важливий педагогічний засіб;
- шлях від незнання до знання;
- форма реалізації викладання та навчання;

➤ засоби роботи вчителя і учня, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, вміннями та навичками, формується світогляд учнів, розвиваються здібності.

Загальні методи навчання – це:

- слово;
- спостереження;
- практична діяльність;
- програмне навчання.

Вибір методу залежить від:

- специфіки навчального процесу;
- особливостей аудиторії;
- матеріально-технічної бази;
- мети, форми навчання;
- досвіду викладача, його кваліфікації, стилю роботи, особистих якостей;
- бажання.

П'ять основних методів, які використовуються в ході заняття:

- **пояснювально-ілюстративний** – сприйняття фактів та явищ, про які розповідає викладач;
- **репродуктивний метод** – оснований на відтворенні знань, повторенні засобів дій за завданням викладача;
- **проблемне викладання** – викладач формулює проблему, сам її вирішує, але при цьому показує шлях її вирішення;
- **частково-пошуковий** – викладач організовує участь слухачів у розкритті тих чи інших питань теми, яка вивчається;
- **дослідницький метод** – слухачі беруть участь у науковому пізнанні, вивчають факти, спостерігають явища, виявляють проблему дослідження, вивчають літературу, оцінюють результати, роблять висновки про можливість засвоєних знань.

Вибір методу – це пошук різних прийомів та їх поєднань.

Прийоми навчання розуміють як:

- розумову дію;
- пізнавальну дію;
- дрібний метод навчальної роботи;
- окремий крок у пізнавальній роботі.

Принципи навчання

Термін «**принцип**» (від лат. – початок, основа) означає основу, на яку треба спиратися і якою необхідно керуватися.

Під принципами навчання (принципами дидактики) розуміють певну систему вихідних, основних дидактичних вимог до навчання, виконання яких забезпечує його необхідну ефективність.

Умовно їх можна поділити на філософські – науковість, системність, зв'язок теорії з практикою; психологічні – індивідуальний підхід до слухачів, позитивне емоційне навчання тощо.

Напрямки удосконалення фахівців у навчальному пункті:

1. Навчально-виховний процес повинен носити практичну спрямованість щодо дій фахівців навчального пункту при загрозі та виникненні НС з урахуванням впливу фізико-географічних та кліматичних умов, діяльності підприємств, установ, закладів та можливого розвитку надзвичайних ситуацій.

2. Підготовка та навчання фахівців навчального пункту повинні проводитись з урахуванням аналізу НС, що виникають із розглядом і аналізом причин (факторів), що призвели до їх виникнення.

3. В навчально-виховному процесі повинні як приклад використовуватись адекватні результати та приклади ідей фахівців навчального пункту при реагуванні на загрозу та виникнення НС.

4. Навчально-виховний процес повинен бути спрямований на розвиток та вдосконалення у фахівців навчального пункту логічного мислення щодо своїх дій, пошуку оптимальних і адекватних рішень.

5. У разі прийняття технічних рішень щодо запобігання розвитку НС або ліквідації її наслідків необхідно в повному обсязі використовувати інноваційні технології навчання фахівців навчального пункту із залученням електронної бази даних характеристик можливих НС.

Проблемні питання, які виникають у процесі підготовки фахівців навчального пункту:

1. Учбово-матеріальна база в повній мірі не відповідає вимогам сучасності щодо забезпечення навчально-виховного процесу.

2. Виникає необхідність застосування нових форм і методів навчання та підготовки фахівців навчального пункту.

Розвиток комп'ютерної техніки не тільки якісно змінює життя суспільства, але і впливає на культуру, залучає людство до накопичення культурного багатства. Інформатизація суспільства стимулює якісні зміни в соціально-політичних і економічних процесах. Нові інформаційні технології орієнтують людину на саморозвиток та самонавчання.

Технічні інформаційні технології – це процеси підготовки і передачі інформації, засобом якої є комп'ютер та інші технічні засоби. Вони розвивають ідею програмованого навчання і відкривають дійсно нові, ще не досліджені варіанти навчання, пов'язані з унікальними можливостями сучасних комп'ютерів і телекомунікації.

Комп'ютерні технології спрямовані на: підготовку особистості інформаційного суспільства; формування умінь працювати з інформацією; розвиток комунікативних здібностей; формування дослідницьких умінь та умінь вибору оптимальних рішень; забезпечення великим обсягом якісної інформації.

Значно розширюються потенційні можливості комп'ютерних технологій завдяки сучасним досягненням науковців. Проблема полягає в ефективному застосуванні комп'ютерних програм, тому що часто фахівці не завжди, знаючи добре комп'ютер, можуть використовувати їх ефективно під час навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. Пед. соч.: у 8 т. Т. 4 // Макаренко А. С. – К.: – 1983 р.
2. Пидласый И.П. Педагогика: учебник для студентов высших педагогических учебных заведений / И.П. Пидласый – М.: Просвещение, гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 1996. – 432 с.
3. http://www.djerele.com/index.php?option=com_content&task=view&id=9416&Itemid=218.
4. <http://psi-help.com/pdruchnik-z-psixologchno-pedagogki/33-metodichnij-posbnik/277-cuchasn-texnolog-navchannya.html>.
5. <http://www.orenipk.ru/kp/distant/ped/ped/tech.htm>.

Савченко О.В., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Данілін О.М., кандидат технічних наук, начальник кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Ковалевська Т.М., викладач кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Отрош Ю.А., кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри наглядово-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України

ЗНАЧЕННЯ ПРАКТИЧНОЇ ПОДГОТОВКИ У ФОРМУВАННІ ВИСОКОГО РІВНЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

У процесі підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту серед основних завдань має бути надання не тільки глибоких теоретичних знань, але і практичних умінь, оскільки формування компетенцій пов'язане з розвитком професійних навичок, перш за все: комунікативних, аналітичних, здатності приймати рішення у складних екстремальних умовах.

Головною метою практичної підготовки здобувачів вищої освіти є набуття первинного професійного досвіду. Реалізація цієї мети передбачає: загальне ознайомлення з діяльністю підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС), їх структурою, системою управління і організаційно-правовою формою; вивчення нормативно-правових документів, які регламентують діяльність ДСНС, практичне ознайомлення з майбутньою спеціальністю та її особливостями.

Об'єктивні й неминучі труднощі у розвитку освіти набувають виняткової гостроти і загальнодержавних масштабів саме у зв'язку з тим, що методика навчання відстає від потреб життя або її висновки і рекомендації не реалізуються [3, с. 86].

В ході практики у здобувачів вищої освіти закріплюються теоретичні знання, формується розуміння необхідності постійно їх удосконалювати, виникає більш стійкий інтерес до спеціальності. Вони отримують можливість реалізувати свої професійні знання і вміння.

В педагогіці термін «практична підготовка» використовується для визначення характеру навчання як складової частини професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який спрямований на формування здатності студентів до кваліфікаційної виробничої праці за обраною спеціальністю [4, с. 169].

Тому правильна організація практики майбутніх фахівців служби цивільного захисту є одним з найбільш важливих шляхів їх підготовки до самостійної професійної діяльності в умовах постійних змін системи законодавства, сприяє поглибленню і розширенню теоретичних знань, формуванню умінь використовувати нормативну, правову, довідкову документацію. Відбувається встановлення і розвиток самостійної активності творчої ініціативи, відповідальності та організованості.

Згідно з положеннями статті 50 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року освітній процес у закладах вищої освіти здійснюється за такими формами:

- 1) навчальні заняття;
- 2) самостійна робота;
- 3) практична підготовка;
- 4) контрольні заходи.

Стаття 51 цього нормативного документа зазначає, що практична підготовка осіб, які навчаються у закладах вищої освіти, здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними закладами вищої освіти договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку. Керівники підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити створення належних умов для проходження практики на виробництві [1].

«Положенням про організацію та проведення практичної підготовки курсантів, студентів (слухачів) вищих навчальних закладів МНС України», затвердженим наказом МНС України від 01.12.2003 р. № 461, встановлено, що практична підготовка (практика) слухачів покликана забезпечити набуття ними практичних професійних навичок та вмінь, необхідних для виконання майбутніх функціональних обов'язків, виховання потреби систематичного поновлювання знань та творчого застосування їх у практичній діяльності. Навчальна практика призначена для формування у слухачів необхідних професійних практичних вмінь і навичок за основною професією і проводиться у вільний від аудиторних занять час у формі залучення слухачів до відповідних видів практичної діяльності органів управління та підрозділів МНС [2].

Практична підготовка була і залишається одним з головних компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту, показником їх фаховості. На якість практичного навчання впливає рівень підготовки керівників практики та наявність дієвого методологічного контролю і професійних консультацій з боку викладачів. Для активізації та розвитку пізнавальних здібностей здобувачів вищої освіти велике значення мають також посібники, методичні рекомендації з проведення практичних занять.

Таким чином, практична підготовка дає можливість застосувати весь комплекс отриманих теоретичних знань, умінь і навичок у професійній обстановці, а також оцінити свій рівень професійної готовності до майбутньої службової діяльності. Застосування знань на практиці та можливість виконання конкретних завдань формують у майбутніх фахівців служби цивільного захисту почуття причетності з професійним співтовариством, що підвищує їх інтерес до вивчення теоретичного матеріалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 року № 1556-VII. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Положення про організацію та проведення практичної підготовки курсантів, студентів (слухачів) вищих навчальних закладів МНС України, затверджене наказом МНС України від 01.12.2003 р. № 461.
3. Гончаренко С.У. Методика як наука / С.У. Гончаренко. – Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2001. – Вип. 1. – С. 86–95.
4. Федорченко В.К. Педагогіка туризму / В. К. Федорченко, Н. А. Фоменко, М. І. Скрипник, Г. С. Цехмістрова. – К.: Вид. дім «Слово», 2004. – 296 с.

Сагайдак Л.Д., завідувач обласного методичного кабінету Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Тернопільської області

МОНІТОРИНГ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ПИТАНЬ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В останні два роки особливе занепокоєння викликає стан навчання такої важливої для держави категорії населення, як студенти закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації діям у надзвичайних ситуаціях, зокрема вивчення ними нормативних навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», «Охорона праці». У Тернопільській області вивчення зазначених нормативних дисциплін припинено у закладах вищої освіти економічного напрямку підготовки, а у розділеному вигляді продовжується у педагогічних та технічних закладах вищої освіти. Особливо болючим та небезпечним для безпеки держави є продовження такого стану навчання у закладах вищої освіти технічного напрямку підготовки, оскільки випускники зазначених закладів вищої освіти є базовим кадровим потенціалом суб'єктів господарювання, районів, міст, на базі яких створюються і діють відповідні комісії, спеціалізовані служби та формування цивільного захисту. Тому випускники закладів вищої освіти повинні володіти базовими знаннями і навичками з дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист» для подальшого успішного проходження функціонального навчання у мережі навчально-методичних установ Єдиної державної системи цивільного захисту.

Керуючись статтею 39 Кодексу цивільного захисту України від 02.10.2012 №5403-VI, пунктів 19, 20 Постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 №444 «Про затвердження порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» та з метою створення освітнього середовища з питань безпеки життєдіяльності в регіоні, гарантування безпеки громадян, цивільного захисту населення та територій, обласною науково-методичною радою з цивільного захисту, безпеки життєдіяльності та основ медичних знань Тернопільської області цього року проведено моніторинг підготовки студентів за програмами нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист та «Охорона праці» у закладах вищої освіти III–IV рівня акредитації у 2018–2019 навчальному році.

Аналіз моніторингу показав, що в більшості закладів вищої освіти III–IV рівня акредитації Тернопільського регіону освітніми програмами та навчальними планами на 2018–2019 рік не передбачено формування у студентів знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки життєдіяльності як особистої безпеки, так і безпеки тих, хто їх оточує. Викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» та «Охорона праці» із 6 закладів вищої освіти III–IV рівня акредитації: в одному – інтегрований

курс – 120 аудиторних годин, у другому – проводяться тільки тренінги, в 4 закладах вищої освіти кількість годин складає 36, 40 і 48 годин із 54 (36) відповідно до викладання дисципліни.

Відповідно до листа Міністра освіти України Л. Гриневич № 01/9-234 від 13.04.2018 дана ситуація є небезпечною для безпеки держави, що перебуває в умовах гібридної війни, оскільки випускники закладів вищої освіти є базовим кадровим потенціалом підприємств, установ та організацій районів, міст та областей, на базі яких створені і діють відповідні спеціалізовані служби цивільного захисту (транспортна, енергетики, аварійно-технічна, медична, психологічна, фінансова та ін.), що є порушенням пункту 2 частини 2 статті 39, частини 3 статті 41 Кодексу цивільного захисту України.

У своїй доповіді «Стратегія 2020» Президент України Порошенко П.О. назвав сталий розвиток і безпеку держави, бізнесу та громадян серед пріоритетних завдань, які стоять перед нашим суспільством. Особливо гостро це відчувається в час, коли держава змушена вирішувати питання своєї цілісності та збереження суверенітету.

Статистика свідчить про те, що рівень смертності та травматизму в Україні набагато перевищує аналогічні показники розвинутих країн світу. За темпами вимирання людей Україна входить до першого десятка країн світу, а дитяча смертність є найвищою в Європі. За результатами Всеукраїнського перепису населення, що відбувся у грудні 2001 р., чисельність громадян скоротилася майже на 4 млн, а зараз це скорочення становить вже більш ніж 6 млн.

У такій ситуації зрозумілим є те, що кожна людина і, безперечно, людина з вищою освітою повинна усвідомлювати важливість питань безпеки життєдіяльності.

Враховуючи зазначене, пропонується під час засідань вчених рад закладів вищої освіти розглянути питання щодо організації навчання студентів всіх спеціальностей з дисциплін, які відповідно передбачають формування у студентів:

➤ що навчаються за освітнім ступенем бакалавра – здатності до ініціативності, відповідальності та навичок до безпечної діяльності відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил, а також необхідного рівня індивідуального та колективного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях;

➤ що навчаються за освітнім ступенем магістра – здатності до ініціативності, відповідальності та навичок до превентивного і аварійного планування, управління заходами безпеки професійної діяльності, уміння приймати рішення у складних та непередбачуваних ситуаціях, лідерські якості на посаді керівника; знання міжнародних норм і законодавства України у сфері безпеки життєдіяльності населення, системи управління охороною праці та цивільного захисту.

Пропонується внести вивчення нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» та «Охорона праці» у Державні стандарти вищої освіти та зобов'язати наказом МОН України ректорів закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації (як керівників структурних підрозділів МОН України) виконувати пункти 19, 20 Постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 №444 «Про затвердження порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях» в повному обсязі, дотримуватися вимог Типових навчальних програм нормативних дисциплін «Цивільний захист», «Безпека життєдіяльності» та «Охорона праці» для всіх спеціальностей, затверджених МОН України 31.03.2011 року щодо підготовки бакалаврів і магістрів, недопущення зменшення годин та вилучення із навчального плану підготовки фахівців за освітніми ступенями «бакалавр» і «магістр» нормативних дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Цивільний захист» та «Охорона праці».

Враховуючи вищенаведене, необхідно внести зміни до статті 32 Закону України «Про вищу освіту» та пункт 1) частини 2 цієї статті викласти у редакції: «розробляти та реалізовувати освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності, за виключенням тих, що стосуються питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та охорони праці».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс цивільного захисту України, ст. 39 п.2.
2. Порядок здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: про затвердження постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. №444, п. 19–20.

Саміло А.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності;

Купчак М.Я., кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри права та менеджменту у сфері цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ У СФЕРІ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

На тлі загострення глобальних проблем особлива увага громадськості спрямована на загальносвітовий сплеск терористичної активності кінця XX – початку XXI століть. Україна в нинішніх трагічних умовах продовжує обстоювати активну позицію у сприянні розвитку та зміцненню міжнародно-правової співпраці щодо боротьби з тероризмом. Це проявляється в ак-

тивній участі представників нашої держави в європейських і всесвітніх антитерористичних організаціях, міжнародних акціях, спільних і внутрішньо-державних антитерористичних заходах. Україна сформуvala абсолютно чітку політико-правову позицію щодо припинення поширення тероризму ззовні і всередині держави [1].

Впровадження в Україні заходів, спрямованих на припинення поширення тероризму як ззовні, так і всередині держави, є неможливим без висококваліфікованих та професійно підготовлених фахівців у сфері антитерористичної діяльності, у тому числі й персоналу Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС). Саме реалізація завдань професійної підготовки забезпечує розвиток особистості, готової до плідної професійної діяльності в сучасних умовах, яка не тільки володіє системою професійно орієнтованих знань, професійних дій і соціальних відносин, а й відрізняється сформованістю та зрілістю професійно значущих якостей відповідно до його кваліфікації. Це вимагає нових підходів до розробки змісту, форм і методів підготовки фахівців нової формації, упровадження в освітній процес закладів вищої освіти інноваційних технологій, насамперед постановки чітких завдань і визначення цілей професійної підготовки [2].

Організація та забезпечення діяльності ДСНС у сфері боротьби з тероризмом передбачає набуття працівниками служби навиків виконувати професійно-службові завдання та обов'язки щодо участі у заходах, пов'язаних із запобіганням, мінімізацією і ліквідацією наслідків терористичних актів та проявів. У зв'язку з цим ДСНС у 2017/2018 навчальному році відновлено на базі закладів вищої освіти у сфері цивільного захисту підготовку осіб начальницького складу служби цивільного захисту і працівників органів управління та підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС у сфері антитерористичної діяльності [3].

З метою професійної підготовки персоналу ДСНС у сфері антитерористичної діяльності, вдосконалення та підвищення рівня їх знань, виконання службових завдань і обов'язків щодо участі у заходах, пов'язаних із запобіганням, мінімізацією та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій, що пов'язані із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності для студентів та курсантів за спеціальністю «Пожежна безпека» розроблено та впроваджено в навчальний процес навчальну дисципліну «Сучасні терористичні загрози».

Програма професійної підготовки у сфері антитерористичної діяльності підготовлена на виконання наказу ДСНС від 09 вересня 2013 р. № 589 «Про організацію підготовки осіб начальницького складу служби цивільного захисту та працівників органів управління і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у сфері антитерористичної діяльності» [4] та відповідно до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму,

Кодексу цивільного захисту України, Концепції боротьби з тероризмом, Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а також інших нормативно-правових актів у сфері боротьби з тероризмом.

Програма професійної підготовки у сфері антитерористичної діяльності охоплює чотири змістових модулі: організаційні основи боротьби з тероризмом в Україні; діяльність ДСНС у сфері боротьби з тероризмом; антитерористична операція та порядок її проведення; міжнародне співробітництво у сфері боротьби з тероризмом. Які, у свою чергу розкривають таку тематику:

- правові засади та принципи боротьби з тероризмом в Україні;
- антитерористичний центр при СБУ та координаційні групи АТЦ при регіональних органах СБУ;
- суб'єкти боротьби з тероризмом, їх повноваження та організація взаємодії;
- правовий і соціальний захист осіб, які беруть участь у боротьбі з тероризмом, та постраждалих від терористичного акту. Відповідальність за участь у терористичній діяльності;
- основні завдання координаційної групи ДСНС з питань антитерористичної діяльності. Функції та обов'язки посадових осіб з організації та забезпечення ефективної діяльності ДСНС у сфері боротьби з тероризмом;
- організація заходів з попередження терористичних актів;
- порядок реагування на загрозу або вчинення терористичного акту;
- міжнародна нормативно-правова база у сфері боротьби з тероризмом;

Професійна підготовка персоналу ДСНС у сфері антитерористичної діяльності відбувається ефективно та спрямована на вдосконалення знань, умінь і навичок щодо: організації та здійснення заходів відповідно до компетенції ДСНС як суб'єкта, що бере участь у здійсненні заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних із технологічними терористичними проявами та іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій; прийняття в межах повноважень управлінських рішень під час проведення антитерористичних операцій; забезпечення взаємодії із суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом; підвищення рівня управлінської компетентності персоналу ДСНС у сфері антитерористичної діяльності.

З метою дотримання основних принципів боротьби з тероризмом [6] професійна підготовка персоналу ДСНС у сфері антитерористичної діяльності спрямовується на формування вмій: організовувати заходи щодо захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, що можуть статися внаслідок терористичного акту; здійснювати, в

межах повноважень, заходи з мінімізації та ліквідації наслідків під час проведення антитерористичних операцій; проводити просвітницьку та практично-навчальну діяльність з метою підготовки населення до дій в умовах терористичного акту. Крім того, професійна підготовка таких фахівців повинна бути спрямована на досконале вивчення міжнародної нормативно-правової бази у сфері боротьби з тероризмом, володіння ґрунтовними знаннями з питань міжнародного співробітництва та досвідом провідних країн світу щодо антитерористичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саміло А.В. Тероризм: антропологічно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / А.В. Саміло. – Львів, 2015. – 18 с.
2. Купчак М.Я. Підготовка майбутніх експертів з екології у вищих навчальних закладах засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / М.Я. Купчак. – Львів, 2018. – 20 с.
3. Про опрацювання проектів документів : лист Департаменту реагування на надзвичайні ситуації ДСНС України від 27.12.2016 р. № 17-19497/171.
4. Про організацію підготовки осіб начальницького складу служби цивільного захисту та працівників органів управління і підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту у сфері антитерористичної діяльності: наказ ДСНС України від 09 вересня 2013 р. № 589.
5. Концепція боротьби з тероризмом : схвалена Указом Президента України від 25 квітня 2013 року № 230/2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/230/2013>.
6. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 .03.2003 р. № 638-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

Сергієнко В.В., викладач навчального пункту Аварійно-рятувального загону спеціального призначення ГУ ДСНС України у Донецькій області

КОНЦЕПЦІЯ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЖЕЖНО-РЯТУВАЛЬНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Сучасне життя розвивається швидкими темпами, тому система професійної освіти повинна розвиватися, змінюватися. В Україні формується нова система освіти, яка орієнтована на входження у світовий освітній простір, супроводжується істотними змінами в педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу. Це зумовлює появу освітніх інновацій, які

покликані суттєво змінити освітній процес у навчанні працівників пожежної охорони. У контексті процесів реформування актуальним є питання впровадження зарубіжного досвіду діяльності органів, завданням яких є запобігання та подолання наслідків надзвичайних ситуацій, у практичну діяльність ДСНС.

Інновації в освіті – це процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану.

У контексті процесів реформування актуальним є питання впровадження зарубіжного досвіду діяльності органів і підрозділів пожежної охорони, завданням яких є запобігання та подолання наслідків надзвичайних ситуацій, у практичну діяльність вітчизняної ДСНС України. Діяльність протипожежних структур у межах їх функціонування займає визначне місце через те, що будь-які стихійні лиха майже завжди супроводжуються пожежами. Тому від професійної підготовки протипожежних підрозділів значною мірою залежить успіх у подоланні наслідків надзвичайних ситуацій.

Вітчизняні та зарубіжні вчені у своїх публікаціях приділяють певну увагу питанням підготовки спеціалістів у сфері цивільного захисту населення та проходження служби у протипожежних підрозділах в окремих державах світу. Загальновідомими є роботи Н. Клименко, П. Вагнера, І. Трояна, М. Фалєєва, О. Могильніченка та інших.

Під час вивчення зарубіжного досвіду визначення адміністративно-правового статусу територіальних підрозділів державних служб із надзвичайних ситуацій присвячено праці таких учених, як: Н.В. Григоренко, В.М. Дорофєєв, А.М. Капля, А. Любінський, М.М. Рац, О.О. Труш, В.С. Чубань та ін.

Аналіз підходів до формування та функціонування протипожежних структур свідчить про майже однакові вимоги та принципи. Відмінності полягають лише у площині адміністративно-територіального устрою.

Більшість країн Європи та США відносить працівників пожежної охорони до воєнізованих формувань, які підпорядковуються органам виконавчої влади або муніципалітетам та мають спеціальні звання. Кадри для цих підрозділів готуються у спеціальних закладах освіти, які мають вузько-профільне спрямування. Терміни підготовки залежать від ступеня складності професійної підготовки майбутніх працівників протипожежних підрозділів.

Розглянемо основні складові кадрового забезпечення, а саме підбір, підготовку та просування по службі професійних кадрів у системах пожежної охорони зарубіжних країн.

Залучення на службу у протипожежні або інші рятувальні підрозділи відбувається на різній основі. Так, наприклад, у Великій Британії – на доб-

ровільній основі, у Туреччині та Португалії – за призовом, у Франції, Бельгії, Норвегії та Нідерландах – добровільно у поєднанні з обов'язковим призовом певних категорій громадян.

Основу формувань цивільної оборони у Німеччині створюють підрозділи служби захисту від катастроф. Вони укомплектовані добровольцями, які зобов'язалися пропрацювати у цій службі 10 років за умови, що будуть звільнені від військового обов'язку. Чисельність особового складу при його повному розгортанні досягає 600 тис. чоловік.

У Франції корпус цивільної оборони комплектується на базі протипожежної служби. Усього у країні нараховується приблизно 220 тис. пожежних добровольців, 12 тис. професіоналів (використовуються здебільшого як інструктори) та 7 тисяч військових.

У Німеччині фактично кожна федеральна земля має свої пожежні школи чи інститути, як правило, державні. Пожежна служба поділена на середню, підвищену і вищу. Підготовка майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби включає загальну підготовку (разом з наданням першої допомоги), фахову підготовку та підготовку в рамках певного підрозділу.

У США є два типи вогнеборців. Вогнеборці, яких готують для гасіння лісових пожеж, і ті, що займаються гасінням пожеж у межах міста. Для того, щоб працювати вогнеборцем, треба отримати диплом про вищу освіту, пройти письмовий тест, тест із фізичної підготовки, а також медичну комісію.

На основі аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду, законодавчої та нормативної бази у процесі дослідження встановлено, що проблема підготовки фахівців пожежно-рятувальної служби до службової діяльності є однією з актуальних проблем професійної педагогіки, що потребує подальшого осмислення. Її актуальність зумовлена передусім особливостями професійної підготовки спеціалістів пожежно-рятувальних підрозділів: творчий підхід при вирішенні професійних завдань; усвідомлене ставлення до своєї професії, прагнення до особистісного та професійного вдосконалення.

Перспективними напрямками подальших досліджень можуть бути: розробка інноваційних педагогічних технологій, у яких міжперсональний рівень взаємодії майбутніх фахівців сприяє розвитку професійної свідомості й самовдосконалення; чітких критеріїв оцінки ефективності та якості підготовки фахівців; узгодження співвідношення цілей підготовки: з одного боку – співробітника-рятувальника (фізично сильного і врівноваженого фахівця системи ЛСУС України), а з іншого – фахівця-професіонала (інтелектуала); а також продовження пошуків нових форм та методів підготовки майбутніх фахівців пожежно-рятувальної служби до професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белий В. Роль і місце технології в освітянській політиці. Погляд практика з глибини / В.Белий // Директор школи. – 2004. – № 18. – С. 7–9.
2. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації / І.Бех. – Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 7–11.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: підручник / І.М. Дичківська. – 3-тє видання, виправлене («Академвидав»), 2015–304 с.
4. Карпенчук С. Педагогічна технологія: антропологічний підхід / С.Карпенчук //Рідна школа. – 2001. – № 1.– С. 20–21.
5. Нісімчук А. Сучасні педагогічні технології: навч. посібник / А.Нісімчук,, О.Падалка, О.Шпак. – К., 2000. – С. 9–15.
6. Підласий І. Практична педагогіка або три технології: інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти / І. Підласий. – К., 2004. – С. 64–74.
7. Пехота О.М. Особистісно-орієнтована освіта і технології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2000/7-14.pdf>
8. Чепіль М. Педагогічні технології: навчальний посібник / М. Черіль. – К.: Академвидав, 2012. – 224 с.
9. Пехота О.М. Особистісно-орієнтована освіта і технології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2000/7-14.pdf>
10. Григоренко Н. В. Зарубіжний досвід побудови систем надання державних послуг у сфері цивільного захисту / Н. В. Григоренко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – № 2 (49). – С. 1–8.
11. Капля А.М. Удосконалення державного управління систем заповігання і реагування на надзвичайні ситуації в Україні з використанням досвіду зарубіжних країн: проблеми та перспективи / А.М. Капля // Пожежна безпека: теорія і практика. – 2013. – № 14. – С. 39–46.

Ткаченко Ю.М., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Дніпропетровської області

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІКИ МАЙНДМЕПІНГУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Людство постійно збагачує теорію та практику навчання. Система нашої освіти все ще суттєво відстає від сучасних вимог і тому потребує глибокої модернізації.

Чудовою альтернативою подання інформації є використання Mind Map (з англ. інтелект-карта або діаграма зв'язків). Техніка складання інтелект-карт називається «майндмеппінг» (англ. mindmapping).

Людський мозок не настільки довго зберігає інформацію, яка була записана, прочитана або почута. Якщо отримані знання були занотовані у звичайному вигляді (стовпчиком або лінійно), мозку доводиться просто заносити цю інформацію у пам'ять. Але набагато простіше мозку оперувати з великим блоком інформації, якщо ці дані пов'язані якимось асоціативним рядом. Вчені та лікарі неодноразово доводили, що людина краще запам'ятовує інформацію, якщо вона представлена не тільки у структурованому вигляді, але й графічно зображена.

Наведемо декілька основних недоліків лінійного запису інформації:

1. Записану інформацію важко запам'ятати і ще важче відновити в пам'яті. Це відбувається через візуальну монотонність тексту – однакові літери, слова, абзаци.

2. У великому конспекті важко виділити щось основне. Навіть записуючи інформацію, нам хочеться виділити ключові слова, поняття підкресленням, кольором, шрифтом тощо – тобто присвоїти їм певне графічне маркування.

3. Час при веденні об'ємного конспекту використовується нераціонально. Зазвичай ми записуємо багато зайвої інформації, через деякий час перечитуємо багато зайвого, знову витрачаючи час, щоб знайти основні поняття певної теми.

Майндмеппінг (mindmapping, ментальні карти) – це зручна і ефективна техніка візуалізації мислення і альтернативного запису.

Наш мозок не мислить списками і переліками; його мислення організоване так, як і організована, наприклад, наша нервова система або гілки дерева «від центру до периферії». І для того, щоб добре мислити, мозку необхідний інструмент, який відображав би цю природну організацію мислення. Таким інструментом є інтелект-карта. Вона являє собою крок вперед на шляху прогресу від лінійного (одновимірного) через латеральне (двовимірне) до радіантного (багатовимірного) мислення [2].

Інтелект-карти, ментальні карти або карти мислення (в оригіналі mind-maps) – це метод подання будь-якої інформації у комплексній, систематизованій, візуальній (графічній) формі. Вона відображає зв'язки (сміслові, асоціативні, причинно-наслідкові) між поняттями, частинами, складовими предметної сфери, яку ми розглядаємо. Це відображення на папері ефективного способу думати, запам'ятовувати, згадувати, вирішувати творчі завдання, а також можливість уявити та наочно висловити свої внутрішні процеси обробки інформації, вносити до них зміни, удосконалювати.

Ідея Mind Maps полягає в наступному: перевести інформацію з будь-якого вигляду (думки у вашій голові, чи інший носій інформації) у зручну для роботи форму. Ця ідея широко описана Т. Бьюзеном, відомим письменником, лектором і консультантом з питань інтелекту, психології навчання і проблем мислення.

Інтелект-карти являють собою тривимірну реальність у просторі, часі й кольорі. Ментальна карта завжди базується навколо центрального об'єкта, кожне наступне слово і зображення за визначенням стають центрами чергової асоціації [4]. Основою їх створення є радіантне мислення – природна здатність мозку мислити асоціативно – «від центру до периферії», тобто це процес мислення, при якому в центрі знаходиться деякий об'єкт, що дає імпульс до утворення великої кількості асоціацій, які стають центральним образом вже для іншого асоціативного процесу. Таким чином, ментальні карти дозволяють залучати до процесу сприйняття та обробки інформації всі ділянки головного мозку. Також на основі поняття «гештальт», яке розкриває тривимірність процесу мислення (інформація розповсюджується по ділянках мозку найбільш передбачуваним шляхом), можна стверджувати, що ментальні карти дозволяють вивчати певний об'єкт цілісно, з різних боків. Таке вивчення інформації не доступне за класичним лінійним конспектом [2].

Таким чином, будучи відображенням радіантного мислення, інтелект-карти утворюють зовнішнє дзеркало, яке відображає те, що відбувається всередині вас. При цьому використовується потенціал як лівої півкулі (графічні знаки, символи), так і правої (образні картини, реалізація, колір).

Інтелект-карта має чотири базові відмінні риси:

- об'єкт уваги/вивчення сфокусований в центральному образі;
- основні теми та ідеї, пов'язані з об'єктом уваги, розходяться від центрального образу у вигляді ідей;
- гілки, що набувають форми плавних ліній, пояснюються і позначаються ключовими образами і словами. Ідеї наступного порядку (рівня) також зображуються у вигляді гілок, що відходять від центральних гілок і так далі;
- гілки формують зв'язну вузлову структуру (систему) (рис. 1).

Навчання в більш короткі терміни за допомогою інтелект-карт досягається з використанням таких їх переваг, як:

- наочність і сприйнятливність навчального матеріалу, представленого на інтелект-карті;
- структурованість і скорочення обсягу інформації, необхідної для засвоєння;
- позначення взаємозв'язків між фактами, що забезпечує більш глибоке розуміння предмета;
- можливість її використання як зручного інструмента проведення та візуалізації «Мозкових штурмів» [1].

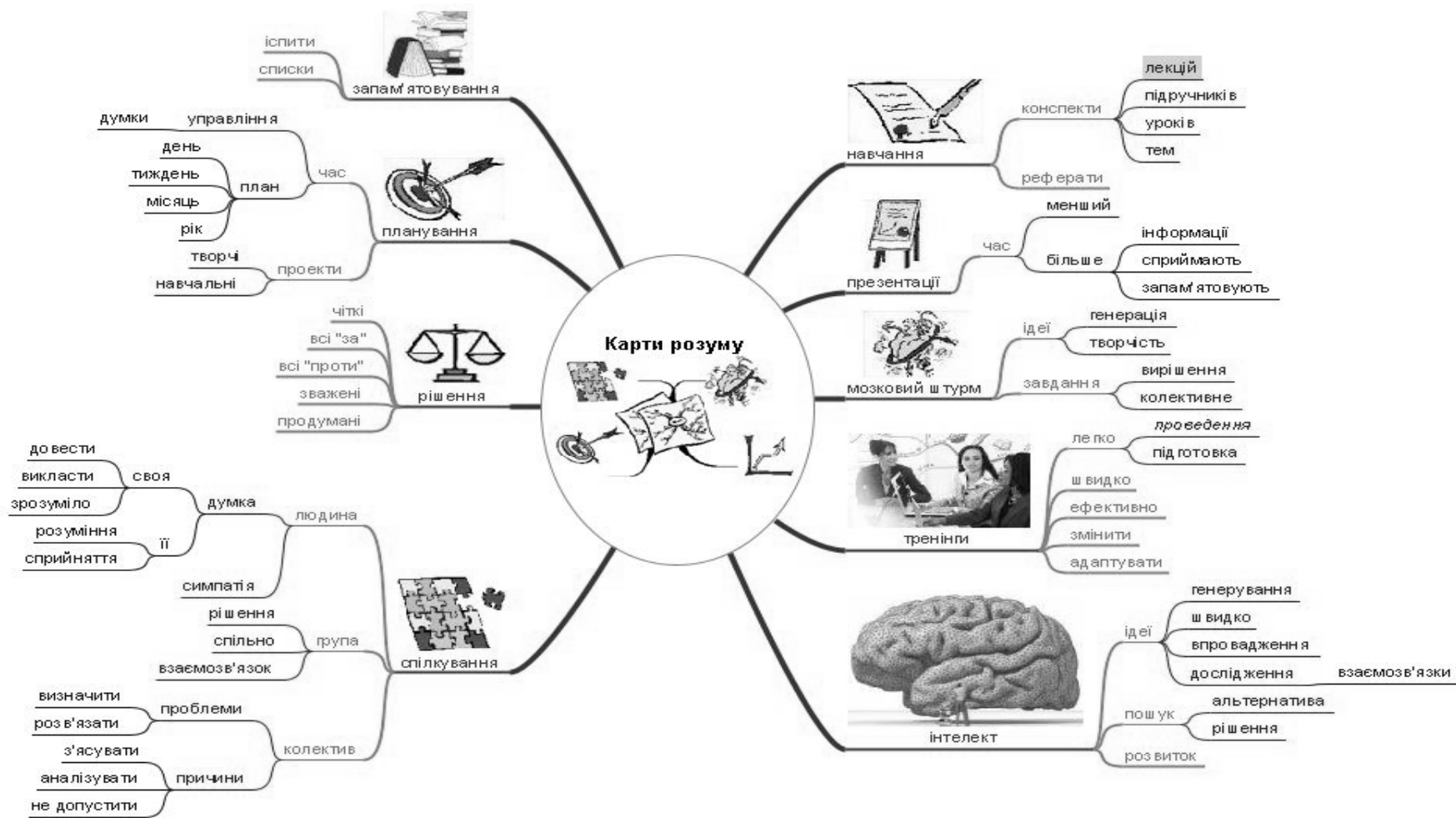

Рис. 1 – Приклад зображення інтелект-карти

Отже, ефективність використання цього засобу пов'язана з будовою людського мозку, що відповідає за обробку інформації. Ліва півкуля відповідає за логіку, аналіз, впорядкованість думок. Права півкуля – за ритм, сприйняття кольорів, уяву, представлення образів, розміри, просторові співвідношення. Слухачі, засвоюючи інформацію, використовують переважно лівопівкульні ментальні здібності. Це блокує здатність головного мозку бачити цілісну картину, здатність асоціативного мислення. Інтелект-карти залучають обидві півкулі, формують навчально-пізнавальні компетенції слухачів, розвивають їх розумові і творчі здібності. Тому вони є найважливішим інструментом сприйняття, обробки і запам'ятовування інформації, розвитку пам'яті, мислення, мови.

Тому на відміну від лінійного тексту, інформація набуває більш візуального вигляду, на чому основані всі техніки запам'ятовування інформації (мнемотехніки). Користуючись такою формою подання інформації, інформація запам'ятовується краще і зберігатиметься у багато разів довше, ніж при лінійному записі на письмі.

Одним із найефективніших додатків, які знаходять інтелект-карти у викладацькій справі, є підготовка на їх основі *лекцій*. Лекцію у формі інтелект-карти набагато легше підготувати, ніж написати її «лінійний» варіант; крім того, вона надає як викладачеві, так і слухачам ту велику перевагу, що весь зміст лекції виявляється, як кажуть «на долоні».

Як змістовно-структура основа лекції інтелект-карта дозволяє викладачеві забезпечувати ідеальний баланс між імпровізованою промовою, з одного боку, і якісною, добре структурованою презентацією – з іншого. Це забезпечує точне дотримання часових рамок лекції, а також, якщо це викликано певною необхідністю, дозволяє оперативно змінювати тривалість тієї чи іншої частини лекційного матеріалу або лекції в цілому. Ця можливість редагувати матеріал «на ходу» виявляється особливо корисною, коли перед самим початком лекції з'явилася нова інформація, що відноситься до предмету лекції (новини із ЗМІ, інформація, надана попереднім лектором).

Планування на рік. Інтелект-карта може використовуватися як засіб, що надає викладачеві можливість оглядати «з висоти пташиного польоту» навчальну програму цілого року, структурно відмежовуючи початок і кінець семестрів і вказуючи на типи занять, які передбачається провести.

Планування на семестр. Інтелект-карта, присвячена плануванню на семестр, є більш докладною частиною річного плану і нерідко набцує форми меншої за розміром інтелект-карти з більш розвиненою мережею вторинних і т. д. гілок, що відходять від головних гілок річного плану.

Планування на день. Така інтелект-карта складається за аналогією до сторінки щоденника і містить детальну інформацію з конкретних занять, таку як час початку і кінця заняття, номер аудиторії, тема заняття і т.п.

Заняття та презентації. Використовуючи велику аудиторну дошку, фліп-чарт, викладач має можливість за ходом заняття доповнювати ін-

телект-карту відповідними елементами. Це дозволяє слухачам стежити за ходом думок викладача. Графічний метод подання інформації захоплює аудиторію, тим самим сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу, що викладається.

Іспити. Інтелект-карта, складена слухачем, відразу продемонструє викладачеві рівень засвоєння розглянутого матеріалу. Крім того, інтелект-карта дозволяє швидко визначити ті питання, у предметній сфері яких асоціативний ланцюжок у слухача виявився порушеним. Викладач отримує об'єктивну картину про знання слухача, без урахування інших складових: грамотність викладу, орфографічні помилки і т. д.

Курсові, дипломні, випускні роботи, виконані за допомогою техніки майндмепінгу, являють собою ідеального помічника у процесі підготовки до захисту кваліфікаційної роботи. Інтелект-карти, в цьому випадку, забезпечують всебічне охоплення і сфокусоване обдумування матеріалу на початкових етапах роботи, допомагають науковому керівнику та слухачу відстежувати досягнутий прогрес і здатні надати ідеальну основу для успішного захисту роботи [3].

Таким чином, одним із перспективних напрямів підвищення ефективності професійної діяльності викладачів, засвоєння нового навчального матеріалу слухачами стає використання спеціальних дидактичних засобів – графічної наочності, розроблених на основі врахування моделей внутрішньої репрезентації знань людиною, до яких відносяться так звані інтелект-карти (ментальні карти, карти розуму, mind-map).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бьюзен Т. Научи себя думать! / Т. Бьюзен – пер. с англ., 2-е вид. – Мн.: ООО «Попурри», 2004. – 190 с.: ил. + 8 с. цв. вкл.
2. Бьюзен Т. Супермішление [Текст] / Т. Бьюзен, Б. Бьюзен. – пер. с англ. Е.А. Самсонов, 2-е вид. – Мн.: ООО «Попурри», 2003. – 304 с.: ил. + 16 с. цв.вкл.
3. Кочерга Є.В. Використання інтелект-карт у навчальному процесі: методичний посібник / Є. Кочерга. – Дніпропетровськ, 2014. – 28 с.
4. Радченко І. Технології concept mapping та mind mapping у контексті інформаційно-дидактичного середовища [Текст] / І. Радченко // Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини / ред. кол.: Н.С. Побірченко [та ін.]. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – Вип. 1. – С. 90–98.

Чвалун С.В., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Сумської області

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ В ЖИТТЯ НОВИХ ФОРМ НАВЧАННЯ МОЛОДІ СУМЩИНИ В ГАЛУЗІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Безпека життєдіяльності населення багато в чому залежить від грамотних дій кожного громадянина. Тому підвищення культури безпеки життєдіяльності та вдосконалення підготовки населення в галузі цивільного захисту, захисту від надзвичайних ситуацій, забезпечення пожежної безпеки є найважливішим завданням.

Спільними принципами при організації та проведенні навчання населення з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності є:

- науковість;
- навчання тому, що необхідно в умовах надзвичайної ситуації;
- систематичність і послідовність;
- свідомість і активність;
- наочність і доступність;
- міцність оволодіння знаннями, навичками і вміннями;
- колективізм та індивідуальний підхід у навчанні;
- вироблення морально-психологічної стійкості.

Якість навчання залежить від правильно застосованих форм і методів навчання. Форми навчання висловлюють організаційну сторону навчального процесу.

Вони передбачають:

- склад і угруповання тих, хто навчається;
- структуру заняття (навчання);
- місце, час і тривалість його проведення;
- роль і специфіку діяльності тих, хто навчається, і керівника заняття.

Кількість надзвичайних ситуацій, рівень смертності внаслідок різних нещасних випадків однозначно свідчать про відсутність у громадян, в тому числі дітей, навичок безпечної поведінки. У зв'язку з цим особливу увагу необхідно приділяти формуванню в учнів культури безпеки життєдіяльності.

У статті 41 Кодексу цивільного захисту України «Формування культури безпеки життєдіяльності населення» визначається, що культура безпеки життєдіяльності населення – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки. Популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді організовується і здійснюється

центральною владою, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями.

Культура безпеки життєдіяльності - це рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю завдання забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистих і соціальних цінностей, поширеністю стереотипів безпечної поведінки в повсякденному житті та в умовах небезпечних і надзвичайних ситуацій, ступенем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності.

У сучасних умовах важливим завданням колективу педагогічних працівників Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області є розробка і впровадження сучасних педагогічних методів у навчальний процес та нових форм роботи з населенням з питань цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Педагогічним колективом розроблено та запроваджено ряд заходів із практичної реалізації поставлених перед Навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області завдань.

За ініціативою начальника установи, розпорядженням голови Сумської обласної державної адміністрації в червні 2017 року був створений Обласний центр з підготовки формувань цивільного захисту.

На площі в понад 3 гектари розташовані спеціалізовані майданчики, які закріплені за відповідними службами. Вони стануть навчально-тренувальною базою із практичної підготовки територіальних спеціалізованих служб та формувань цивільного захисту, підготовки комунальних аварійно-рятувальних служб об'єднаних територіальних громад та добровольців-пожежних, відпрацювання навичок добровільними формуваннями цивільного захисту дитячими, студентськими громадськими об'єднаннями рятувального спрямування, проведення спільних навчань, тренувань, змагань служб та формувань цивільного захисту, що залучаються до ліквідації надзвичайних ситуацій.

Зміни, що відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають розвитку нових способів освіти, нових педагогічних технологій, що сприяють індивідуальному розвитку особистості, творчої ініціативи, виробленню навичок самостійної навігації, для тих, хто навчається, в інформаційних полях, формування універсального уміння вирішувати проблеми, що виникають в житті як у професійній діяльності, так і в самовизначенні, та в повсякденному житті.

Для підвищення професійної підготовки вчителів предметів «Основи здоров'я», «Захист Вітчизни», у співпраці з інформаційно-методичним центром управління освіти Сумської міської ради більше десяти років у Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області працює методичний майданчик. Мета якого: надати

додаткову інформацію з профілактики негативних явищ у суспільстві, з надання домедичної допомоги, рятувальної справи, питань здоров'я та безпеки життєдіяльності, правил поведінки в різних життєвих ситуаціях.

В основу роботи методичного майданчика як форми підвищення кваліфікації педагогів закладено багатовимірну систему навчання, тобто розвиток знань, здібностей і навичок у сферах мислення, мотивації, практичного вживання.

До роботи методичного майданчика запрошуються фахівці з медичної, рятувальної справи, Національної поліції також представники молодіжних громадських організацій, діяльність яких спрямована на пропаганду здорового способу життя та профілактику негативних явищ у суспільстві.

Наприкінці навчального року проводиться підсумкове заняття у формі квесту з питань цивільного захисту. Метою якого є надання необхідної інформації з демонстрацією її практичного застосування в разі виникнення надзвичайних ситуацій шляхом упровадження сучасних методик та форм роботи.

Завданнями заходу є:

- ознайомлення з алгоритмом надання домедичної допомоги в разі дій різних травматичних чинників;
- ознайомлення з алгоритмом поведінки педагогів та учнів у надзвичайних ситуаціях;
- акцентування уваги на необхідності поширення інформації серед учасників навчально-виховного процесу щодо основних правил надання само- та взаємодопомоги в ситуаціях, що загрожують життю та здоров'ю людини;
- дати уяву про квест як форму організації навчально-пізнавальної діяльності педагога та учнів.

Участь вчителів у роботі майданчика сприяє підвищенню якості проведення уроків у школі, а також проведенню позашкільних заходів із цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Вже рік як при обласному методичному кабінеті Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області працює інтерактивна виставка пожежного спорядження та засобів порятунку.

Інтерактивна виставка – це сучасний і дуже ефективний навчальний прийом. Відвідувачі такого заходу можуть не лише оглядати демонстровані матеріали, але і взаємодіяти з експонатами, торкатися до них, спостерігати у дії.

Співробітники обласного методичного кабінету активно йдуть на контакт з учнівською молоддю. Учасникам виставки розповідається про професію пожежника та рятувника, наочно демонструється, як потрібно поводитися в аварійних ситуаціях, допомогти собі та тим, хто цього потребує.

Кожна людина має змогу відчувати себе пожежним чи рятувальником, примірявши каску, ізолюваний захисний дихальний апарат, попрацювати з мотузками, карабінами, спусковими елементами, гідравлічними ножицями, пневматичною подушкою.

Інтерактивна виставка пожежного спорядження та засобів порятунку стає популярною серед мешканців міста Сум. За півріччя її відвідало близько 1200 осіб.

Центром впроваджено проведення інтелектуального турніру «Безпека людини» з основ безпеки життєдіяльності серед учнів загальноосвітніх, спеціалізованих шкіл та гімназій; серед позашкільних закладів освіти та студентів закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації Сумської області.

У школі чи в коледжі молода людина одержує обсяг знань, визначений рамками освітньої програми. Найпоширеніший метод навчання у школі – метод «шаблонів». При використанні методу «шаблонів» розвитку логічного та творчого мислення учнів приділяється дуже мало уваги. На думку методиста, інтелектуальні турніри дозволяють учнівській молоді самостійно одержувати більш глибокі знання з окремих, цікавих для них, предметів, демонструвати їх в інтелектуальних змаганнях. Ігрова модель турніру не є новою. І якщо до цього часу така ігрова модель використовувалась для відповіді на питання «Яка команда є сильнішою?», то в цьому турнірі запропоновані навчальні пакети питань, що спрямовані на розвиток логічного та творчого мислення, а також на засвоєння нового матеріалу з безпеки життєдіяльності.

Мета та основні завдання які ставляться під час проведення заходу – це реалізація права кожної людини мати умови для всебічного розвитку, творчих та інтелектуальних здібностей, логічного мислення та суспільної комунікативності у дітей та підлітків, підвищення рівня ерудиції.

Проводячи турніри, ми ставимо ще одне завдання - впровадити їх при організації навчально-виховного процесу шкіл та установ позашкільної освіти, коледжів.

Очікувані результати від проведення турнірів:

- розвиток інтелектуального руху в системі освіти;
- реорганізація системи пропаганди безпечного життя;
- подолання кризи безграмотності у підлітків;
- започаткування науково-методичного забезпечення системи інтелектуальних турнірів з безпеки життєдіяльності;
- поява співтовариства педагогів, зацікавлених у поліпшенні викладання, обміні досвідом;
- підвищення активності учнів на уроках і в позаурочний час, їхньої зацікавленості у вивченні предмета, відповідно підвищення якості викладання.

Інтелектуальні турніри також є ефективною формою співпраці Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області із вчителями та викладачами навчальних закладів.

Протягом десяти років нами проводяться відкриті міські змагання з порятунку на воді серед учнівської молоді. Це є ще однією сучасною формою залучення молоді до рятувальної справи.

Випробування складаються з чотирьох етапів. На першому етапі учасники рятують умовного потопаючого з поверхні водойми. Другий етап ускладнюється тим, що «постраждалого» необхідно підняти з дна басейну. Навички молоді плавання з перешкодами відпрацьовувались на третьому етапі. А в останньому випробуванні, рятувальній естафеті, свої вміння демонструють всі учасники команди.

Для пришкільних оздоровчих таборів проводиться «Тренінг-маршрут», який користується популярністю. На старті кожна команда отримує маршрутний лист та карту м. Суми з нанесеними станціями: «Рятувальна», «Пожежна», «Надзвичайних ситуацій», «Правова», «Медична». Учасники повинні за певний час знайти ці станції, виконати низку завдань та продемонструвати свої навички з рятувальної справи, надання домедичної допомоги, поведінки у криміногенній ситуації.

Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області став ініціатором проведення фестивалю «Суми – місто безпеки», присвяченого Міжнародному дню захисту дитини.

Учасники фестивалю, а це юні сумчани, пройшли близько 20 пізнавальних випробувань, які сприяли розвитку в підростаючого покоління культури безпечної поведінки та набуття навичок поведінки у надзвичайних ситуаціях.

Найяскравіше на цьому фестивалі було представлено професію рятувальника. Впродовж дня кожен охочий міг взяти участь у ліквідації умовної пожежі, збиваючи струменем води м'яч. Також діти приміряли бойовий одяг рятувальників і сфотографувалися в ньому на згадку, а сідаючи за кермо оперативного автомобіля, відчували себе справжніми вогнеборцями. Співробітники Служби порятунку продемонстрували роботу пневмоподушки, підіймаючи за її допомогою великий вантаж. Особливе захоплення у маленьких відвідувачів свята викликало розрізання гідравлічними ножицями металевих предметів. Кожен учасник фестивалю міг відвідати виставку вибухонебезпечних предметів, поспостерігати за роботою саперів та кінологів.

Особлива увага організаторів заходу була зосереджена на підготовці дітей до купального сезону. Їх навчали, як використовувати рятувальне коло та надавати допомогу умовному потопаючому. Крім того, гості освоїли особливості проведення непрямого масажу серця та отримали майстер-клас з надання допомоги умовному постраждалому в автокатастрофі.

Для дітей та учнівської молоді в березні та серпні в м. Суми відбулися профорієнтаційні інтерактивні заходи «Ярмарок вакансій» та «Місто професій». До проведення національного проекту долучилися Управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Сумській області спільно з Навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області.

Серед багатьох професій на цих заходах найяскравіше та наймасштабніше було представлено професію рятувальника-вогнеборця. Вони розпочали свою зустріч із підростаючим поколінням ознайомленням з основними правилами безпеки життєдіяльності. Біля мобільного навчально-консультаційного пункту Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області виставляються пожежні автомобілі, де кожен бажаючий міг потрапити до транспортного засобу, одягнути рятувальну форму та зануритися у відповідну атмосферу. Також учасники дізнаються про оснащення пожежних автомобілів та стають свідками бойового розгортання з ліквідацією умовної пожежі.

Рятувальники та співробітники Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області демонструють у дії спеціальне обладнання, яке використовується у рятувальних операціях, показують молоді, як треба надавати домедичну допомогу людині, яка стала жертвою тієї чи іншої надзвичайної ситуації.

Такі заходи стають яскравим прикладом того, як спільними зусиллями Управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Сумській області, Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Сумської області та волонтерів можна нестандартно організувати масову пропагандистську роботу з безпеки життєдіяльності, щоб це було цікаво та корисно для підростаючого покоління, у тому числі й у виборі майбутньої професії.

Якість підготовки молоді з цивільного захисту та безпеки життєдіяльності багато в чому визначається формами і методами проведення занять. Пошук нових, нетрадиційних форм навчання повинен бути спрямований на надання навчально-виховному процесу більшої гнучкості, оперативності, звільнення його від штампів та заорганізованості.

Шмига С.А., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області;

Богданович Л.М., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ КАРТ У ПЛАНУВАННІ ТА ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Модернізація реформи освіти в Україні передбачає впровадження інноваційних форм і методів подання інформації, фундаменталізацію та індивідуалізацію навчання, зміцнення довіри між суб'єктами освітньої діяльності, посилення конкурентоспроможності тощо.

Особливістю традиційної вітчизняної системи навчання є лінійний стиль подання матеріалу (як приклад: створення конспекту під задиктовування речень викладачем), який є недостатньо продуктивним і раціональним у випадку подання необхідного обсягу знань та їх запам'ятовування. У такому конспекті важко виділити головні ідеї. В нотатках багато вторинного, і, як наслідок, – надмірна (нераціональна) витрата часу. Потребою особистості в умовах сьогодення є не просто пошук необхідної інформації, але і необхідність її якісної систематизації та запам'ятовування. Впровадження сучасних інноваційних технологій навчання сприятиме цим цілям, формуючи нову культуру мислення та спосіб (метод) продукування знань.

Новітньою соціальною технологією навчання є створення інтелект-карт. Це сучасний та простий інструмент, незамінний для:

- швидкого опрацювання великих обсягів інформації;
- зручного запам'ятовування;
- розвитку асоціативного мислення;
- унаочнення та презентації матеріалів;
- розробки проектів та планів дій;
- прийняття рішень.

Інтелект-карти – спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Також може розглядатися як зручна техніка альтернативного запису. Використовуються для візуалізації, структуризації та класифікації інформації та як засіб для навчання, організації, вирішення завдань, ухвалення рішень. Використання такого способу, на нашу думку, може бути доречним у ході проведення функціонального навчання.

В українських перекладах термін може звучати порізно: «інтелект-карти», «карти розуму», «карти пам'яті», «майнд-мепи» (від англ. mind map).

В основі цієї техніки – принцип «радіантного мислення», що відноситься до асоціативних розумових процесів, відправною основою яких є центральний образ.

Основна ідея вказаної технології полягає в оформленні думок та висновків у зручній формі. Створення інтелект-карт підпорядковується певним правилам та законам – тільки в цьому випадку вони будуть ефективними.

Алгоритм створення інтелект- карт:

1. Розташувати центральну тему в середині карти знань. Сформулювати її стисло й точно та подати зображенням.
2. Розділити тему на кілька самостійних областей, тобто створити розгалуження до найголовніших підрозділів, від яких, у свою чергу, відходять розгалуження до інших під-підрозділів і т.д.
3. На гілках ви розміщуєте слова або картинки залежно від обраної ідеї і т.п.
4. Визначаються основні завдання й дії. У всіх розгалуженнях подаються ключові слова, що їх характеризують та змушують згадати те чи інше поняття.
5. Мають бути знайдені, всі асоціації (зв'язки) й подані на карті.
6. Розставляються пріоритети (рис.1).

Рис. 1 – Розстановка пріоритетів

Інтелект-карти – це потужний візуальний метод, який надає універсальний ключ до розкриття потенціалу кожного. Він може застосовуватися у будь-якій сфері нашого життя, де потрібно вирішувати різноманітні завдання та проблеми, в тому числі і при вирішенні завдань цивільного захисту в ході функціонального навчання. В інтелект-карті кожне слово та графічне зображення стають за визначенням центром чергової асоціації, а весь процес побудови карти – це потенційно нескінченний ланцюг асоціацій, що відгалужуються та є вихідними із загального центру або сходяться до нього. Інтелект-карти допомагають ефективному зберіганню необхідного обсягу інформації в пам'яті (для чого цей метод і призначений), належному її засвоєнню та розумінню. Цілі створення інтелект-карт можуть бути найрізноманітнішими. Їх можна

використовувати у великій кількості різноманітних ситуацій, в яких необхідно вивчати, аналізувати, вчитися і думати.

Створення інтелект-карти передбачає: беззаперечну наявність центрального образу; ієрархію зв'язків; нумерну послідовність викладення змісту; використання графічних образів; лаконічність та чіткість викладення думок; по одному ключовому слову (словосполученню) на кожній лінії; поєднання різних змістовних блоків ієрархії в разі необхідності; відмежування різних змістовних блоків за потреби граничними лініями; використання рисунків-символів образу для посилення змісту.

Методологічною основою створення та використання інтелект-карт як засобу активізації пізнавальної діяльності є метод моделювання. Це ефективний наочний метод, що сприяє: розвитку мотивації та посиленню інтересу, в тому числі до способів набуття знань; розвитку мислення, інтелектуальних здібностей; індивідуалізації; збільшенню арсеналу засобів пізнавальної діяльності, опанування сучасними методами та методиками наукового пізнання.

Підсумовуючи викладений у статті матеріал, зазначимо, що інтелект-карти можуть стати невід'ємною складовою освітнього процесу, у тому числі бути ефективними в ході функціонального навчання. Цей метод відображає системність і цілісність знань, покращує запам'ятовування і обробку інформації слухачем, унаочнює матеріал, що пропонується до вивчення та засвоєння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонова О.В. Досвід використання методу інтелект-карт в економічному навчанні / О.В. Аксьонова // Удосконалення змісту та форм організації навчального процесу відповідно до міжнародних стандартів: зб. наук.-метод. конф. 2–4 лютого 2005 р. Т. 1.– К.: КНЕУ, 2005.– С. 3–7.
2. Лобанова А.С. Основи соціології: навч.-метод. посібник-робочий зошит для студентів педагогічних інститутів / А.С. Лобанова, Кривий Ріг: Криворізький державний педагогічний інститут, 1998. – 108 с.
3. Терещенко Н.В. Методична розробка інтелект-карти в процесі вивчення дисципліни «Політологія» / Н.В. Терещенко // Індивідуалізація навчального процесу як провідна складова модернізації вищої економічної освіти: зб. мат-лів науково-методичної конф., 31 січня – 2 лютого 2006 р.: у 2 томах. – Т. 2. КНЕУ; К; 2006. – С. 331–332.
4. Терещенко Н.В. Сучасні тренінгові методи навчання: методичні рекомендації створення інтелект-карти з навчальної дисципліни «Політологія» / Н.В. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2008. – 28 с.